

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Με ποιον τρόπο ελέγχει ο Σωκράτης τον χρησμό που του δόθηκε από το μαντείο, σύμφωνα με το απόσπασμα από την πλατωνική *Απολογία*;

Απάντηση

Σελίδα 29-30: Εγώ όταν άκουσα τον χρησμό, έκανα αυτές τις σκέψεις: τι λέει άραγε ο θεός και τι εννοεί; εγώ ξέρω ότι σοφός δεν είμαι, ούτε πολύ ούτε λίγο, [...] ο θεός όμως δεν είναι δυνατόν να ψεύδεται. Πολύ καιρό απορούσα, κι ύστερα αποφάσισα να το ψάξω το πράγμα αυτό ως εξής: πλησίασα κάποιον από αυτούς που θεωρούνται σοφοί, πιστεύοντας πως έτσι θα ελέγξω το μαντείο και θα απαντήσω στον χρησμό πως αυτός είναι σοφότερος από εμένα, ενώ εσύ είπες εμένα για πιο σοφό. Ενώ λοιπόν τον εξέταζα με τις ερωτήσεις μου αυτόν (δεν θα πω το όνομά του, πάντως ήταν ένας από τους πολιτικούς), μου φάνηκε έξαφνα, ω άνδρες Αθηναίοι, από τη συζήτησή μας, πως ο άνθρωπος αυτός φαινόταν σοφός στον κόσμο, και κυρίως στον ίδιο τον εαυτό του, αλλά σοφός δεν ήταν. Κι ύστερα, προσπάθησα να του δείξω ότι, παρ' όλο που νόμιζε τον εαυτό του σοφό, σοφός δεν ήταν. Κι από αυτό, φυσικά, και τούτος με μίσησε και πολλοί άλλοι απ' όσους ήταν τότε μπροστά. Κι εγώ, καθώς έφευγα, έλεγα μέσα μου: "από αυτόν τον άνθρωπο, είμαι βέβαια σοφότερος. Γιατί κανείς από τους δυο μας δεν ξέρει τίποτα καλό και σωστό, αυτός όμως νομίζει πως ξέρει κάτι χωρίς να ξέρει τίποτα, ενώ εγώ δεν γνωρίζω τίποτα, αλλά τουλάχιστον δεν νομίζω πως ξέρω κάτι". [...] Έπειτα πήγα σε κάποιον άλλο από αυτούς που θεωρούνται σοφοί, έφυγα όμως με την ίδια εντύπωση και απόκτησα το μίσος και αυτού και άλλων πολλών.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Ποια συναισθήματα ενέπνευσε ο Σωκράτης στους συγχρόνους του, αν κρίνουμε από τη στάση αμφισβήτησης που τήρησε έναντι του Απολλώνιου χρησμού;

Απάντηση

Σελίδα 30: Το απόσπασμα από την πλατωνική *Απολογία* (όπου ο Σωκράτης δέχεται ότι αμφισβήτησε αρχικά την ορθότητα του θεϊκού χρησμού, που τον θεωρούσε σοφότερο από τους άλλους ανθρώπους, δέχθηκε όμως την αλήθεια του, αφού έλεγξε τους θεωρούμενους σοφούς και εισέπραξε τα εχθρικά τους συναισθήματα) μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και τα αντιφατικά αισθήματα που ενέπνευσε ο Σωκράτης στους συγχρόνους του (με αποτέλεσμα τη θανατική καταδίκη του) και τη φιλοσοφική στάση του. Βεβαίως ένας άνθρωπος που βάζει σκοπό της ζωής του να αποδείξει την άγνοια όσων σπουδαίων περνιούνται για σοφοί θα κινήσει το μίσος των θιγόμενων και των οπαδών τους. Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι απειλή. Αλλά τι να πει κανείς γι' αυτόν που η ειρωνεία του έχει στόχο ακόμα και τον χρησμό του Απόλλωνα, γι' αυτόν που, ισχυριζόμενος πως δεν αξίζει τον τίτλο του σοφώτατου, αμφισβητεί τη θεϊκή εκτίμηση και προσπαθεί να την "ελέγξει"; Δεν είναι αυτός ο άνθρωπος άθεος, όπως ισχυρίστηκαν οι κατηγοροί του;

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Πώς χρησιμοποίησε ο Σωκράτης την ειρωνεία και σε τι διαφέρει η αμφισβήτηση του Σωκράτη από αυτή των σοφιστών;

Απάντηση

Σελίδα 30: Ο Σωκράτης δεν ήταν άθεος, ήταν όμως είρωνας και έκανε την ειρωνεία όπλο της σκέψης, όπλο της αναζήτησης και της φιλοσοφικής έρευνας. Ίσως στην αμφισβήτηση να έμοιαζε πράγματι με τους σοφιστές. Κι αυτοί αρνούσαν να δεχτούν ως δεδομένες τις παραδεδεγμένες αλήθειες. Αλλά η αμφισβήτησή τους κατέληγε στην άρνηση: αφού δεν μπορεί κανείς να ανακαλύψει την αλήθεια, αλήθεια δεν υπάρχει, κι αν υπάρχει, καμιά σημασία δεν έχει, διότι δεν μας επηρεάζει. Απέναντι στην αμφισβήτηση αυτή, που γρήγορα καταλήγει τραγική αλλά και τερατώδης, ο Σωκράτης αντιπαραθέτει μια θετική αμφισβήτηση: αμφισβητώντας τις παραδοσιακές ιδέες και τις παραδοσιακές αρχές, αναζητά τη βαθύτερη αλήθεια των πραγμάτων. Πολύ περισσότερο, αναζητά την πρώτη αλήθεια, την αναλλοίωτη, που δεν επηρεάζεται από τις συνθήκες, που δεν εξαρτάται από τον άνθρωπο.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για τη διαλεκτική μέθοδο του Σωκράτη;

Απάντηση

Σελίδα 30-31: Τα όπλα του ήταν η διαλεκτική και η μαιευτική. Όπως περιγράφει και ο ίδιος στο σχετικό απόσπασμα της *Άπολογίας*, ο Σωκράτης είχε ως μέσο για τον έλεγχο και την εξαγωγή συμπερασμάτων τη διαλεκτική, που κατ' αρχάς σημαίνει διάλογος. Δεν πρόκειται βέβαια για οποιαδήποτε συζήτηση. Η σωκρατική διαλεκτική είναι η σταδιακή, βήμα - βήμα, αναίρεση των θέσεων του συνομιλητή και, στη συνέχεια, η επίσης σταδιακή προσπάθεια να εξαχθεί ένα νέο συμπέρασμα, μια νέα προσέγγιση της αλήθειας. Στους πλατωνικούς διαλόγους, ο συνομιλητής του Σωκράτη εκθέτει κατ' αρχάς μίαν άποψη για το θέμα που πρόκειται να συζητηθεί, την οποία ο ίδιος θεωρεί ολοκληρωμένη και θεμελιωμένη. Με ερωτήσεις που φαντάζουν σχεδόν απλοϊκές, ο Σωκράτης εξαναγκάζει τον συνομιλητή του να φτάσει στην ακραία συνέπεια των θέσεων που υποστήριξε και εκεί αποδεικνύεται η σαθρότητα των λογικών επιχειρημάτων που αυτός χρησιμοποίησε. Από αυτό το σημείο αρχίζει μια νέα συζήτηση, όπου και πάλι καθοδηγώντας με ερωτήματα τον συνομιλητή του ο Σωκράτης τον οδηγεί στη γενική αλήθεια, στην αλήθεια δηλαδή που υπάρχει ανεξαρτήτως των περιστάσεων και των συνθηκών, στην πρώτη αλήθεια των πραγμάτων.

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για τη μαιευτική μέθοδο του Σωκράτη;

Απάντηση

Σελίδα 31: Είναι χαρακτηριστικό πως ο Σωκράτης, στους πλατωνικούς διαλόγους, δεν αποφαίνεται ο ίδιος εκ των προτέρων, δεν παραθέτει ο ίδιος εξαρχής κάποια θεωρία ή άποψη. Αντίθετα, όλη η διανοητική προσπάθεια της συζήτησης στρέφεται στο να εξαχθεί η σωκρατική άποψη από τον αντίπαλο. Πρόκειται για αυτό που ο ίδιος ο Σωκράτης ονόμαζε μαιευτική. Μαιευτική βεβαίως είναι η δουλειά της μαίας, της μαμής που συμπαραστέκεται και βοηθάει την ετοιμόγεννη γυναίκα στον τοκετό. Παίρνοντας ως παράδειγμα τη δουλειά της μητέρας του, που ήταν μαία, ο Σωκράτης ισχυριζόταν πως καμιά φιλοσοφική θεωρία δεν "γέννησε" ο ίδιος, αλλά πως, σαν μαία, βοηθάει τον συνομιλητή του να "γεννήσει" από μέσα του την αλήθεια. Τι σημαίνει όμως αυτό; Σημαίνει πως για τον Σωκράτη (όπως και για τον Πλάτωνα) ο άνθρωπος γνωρίζει την αλήθεια, την Ιδέα, και πως η προσπάθεια της φιλοσοφικής σχέσης έγκειται στο να βοηθήσει τον άνθρωπο να την ξαναθυμηθεί, να την επαναφέρει στη μνήμη του.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Ποιες καινοτομίες εισήγαγε ο Σωκράτης στη φιλοσοφία: με ποια θέματα ασχολήθηκε και ποια νέα προβληματική έφερε στη φιλοσοφική σκέψη;

Απάντηση

Σελίδα 31-32: Έχει λεχθεί για τον Σωκράτη πως «κατέβασε τη φιλοσοφία από τα άστρα στη γη», με την έννοια ότι, χάρη στη δική του προσωπικότητα, οι φιλόσοφοι έπαψαν να ασχολούνται τόσο με τα φυσικά φαινόμενα (που έγιναν έκτοτε αντικείμενο της επιστήμης μάλλον, παρά της φιλοσοφίας), όσο με τον ίδιο τον άνθρωπο και την κοινωνία του. Για να χρησιμοποιήσουμε δηλαδή την πολύ καλύτερη διατύπωση του Αριστοτέλη: «ἐπὶ Σωκράτους δὲ [...], τὸ ζητεῖν τὰ περὶ φύσεως ἔληξε, περὶ δὲ τὴν χρήσιμον ἀρετὴν καὶ πολιτικὴν ἀπέκλιναν οἱ φιλοσοφούντες» (*Περὶ ζῶων μορίων*, 642 a 28 κ.εξ). Η αλήθεια είναι πως με πολιτικά προβλήματα ασχολήθηκαν και οι προγενέστεροι φιλόσοφοι, ενώ ζητήματα ηθικής απασχόλησαν και τον Δημόκριτο και πολλούς σοφιστές. Ο Σωκράτης όμως είναι αυτός που έστρεψε τον φιλοσοφικό στοχασμό κατ' αποκλειστικότητα σε τέτοια θέματα. Ο λόγος που τα σωκρατικά ενδιαφέροντα σημάδεψαν κατά τέτοιον ανεξίτηλο τρόπο την ιστορία της φιλοσοφίας πρέπει να αναζητηθεί στον σωκρατικό τρόπο σκέψης, στο γεγονός δηλαδή πως ο Σωκράτης δεν ενδιαφερόταν απλώς για τον ορθό τρόπο ζωής και δράσης είτε στο προσωπικό είτε στο κοινωνικό επίπεδο. Αντίθετα από τους σοφιστές, των οποίων το ενδιαφέρον για τα θέματα αυτά ήταν εντελώς χρησιμοθηρικό, ο Σωκράτης αναζήτησε ένα σταθερό έδαφος, πάνω στο οποίο να καθοριστεί αυστηρά και αμετάκλητα κάθε έννοια καλού, αρετής και σοφίας. Όπως οι πρώτοι φιλόσοφοι αναζητούσαν την πρώτη αρχή της δημιουργίας, ο Σωκράτης αναζήτησε την αρχή κάθε ηθικής έννοιας, που δεν επηρεάζεται από ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες, ούτε από τη δυνατότητα αντίληψης του κάθε ανθρώπου. Αναζήτησε δηλαδή το απόλυτο απορρίπτοντας το σχετικό, την ουσία της ηθικής και όχι τα ηθικά φαινόμενα.

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Ποια ήταν η μέθοδος που χρησιμοποίησε ο Σωκράτης, προκειμένου να αναζητήσει την απόλυτη ουσία των ηθικών εννοιών; Τι γνωρίζετε για την επαγωγική μέθοδο του Σωκράτη;

Απάντηση

Σελίδα 32: Όπως λέει και ο Αριστοτέλης (*Μετά τὰ φυσικά*, 1078 b 27 κ.εξ.), ο δρόμος που λογικά ακολούθησε ο Σωκράτης για να αναζητήσει ακριβώς την απόλυτη ουσία των ηθικών εννοιών, ήταν η επαγωγική μέθοδος (*οι έπακτικοί λόγοι*), με σκοπό την εξαγωγή καθολικών ορισμών (*το όριζεσθαι καθόλου*). Ξεκινώντας δηλαδή από παραδείγματα, συνήθως παρμένα από την καθημερινή ζωή και εμπειρία, προσπαθούσε να οδηγήσει τη σκέψη του συνομιλητή του στην εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων, που να ξεπερνούν την εμπειρία και να φθάνουν σε μια απόλυτη γνώση του θέματος. Και η διαδικασία αυτή είχε επιτυχία όταν προέκυπτε τελικά ένας απόλυτος ορισμός, δηλαδή μια απόλυτη γνώση, για την αλήθεια του καλού και του κακού, της αδικίας και του δικαίου, της ομορφιάς και της ασχήμιας, της σωφροσύνης και της άνοιας, του θάρρους και της δειλίας, της ορθής διακυβέρνησης και της δεσποτείας.

Έτσι, ο άνθρωπος που ισχυριζόταν πως το μόνο πράγμα που γνωρίζει είναι η ίδια του η άγνοια, σημάδεψε οριστικά την πορεία της φιλοσοφίας υποδεικνύοντας πως η λογική σκέψη και όχι οι αισθήσεις είναι ο μοναδικός οδηγός προς την αλήθεια, προς το καθολικό και το αιώνιο.

ΑΣΚΗΣΗ 8

Εκφώνηση

Ποιοι οι μηνυτές του Σωκράτη και τι γνωρίζετε γι' αυτούς;

Απάντηση

Σελίδα 32: Η μήνυση κατά του Σωκράτη έγινε από τον Μέλητο, έναν ποιητή του οποίου μοναδική δόξα αποτελεί το γεγονός ότι υπήρξε κατηγορος του φιλοσόφου. Κατηγοροι ήταν επίσης ο Άνυτος και ο Λύκων. Ο πρώτος ήταν πλούσιος βυρσοδέψης και γνωστός πολιτικός, που είχε εκλεγεί και στρατηγός το 409 και είχε εξοριστεί από τους Τριάκοντα Τυράννους. Ο δεύτερος ήταν ρήτορας.

ΑΣΚΗΣΗ 9

Εκφώνηση

Γιατί η κατηγορία περί αθεΐας κατά του Σωκράτη δεν ευσταθούσε και ποιοι ήταν οι πραγματικοί λόγοι της δίωξής του;

Απάντηση

Σελίδα 32-33: Γιατί μνηύθηκε ο Σωκράτης; Προφανώς όχι γιατί οι κατήγοροι πίστευαν πραγματικά πως ο Σωκράτης δεν πίστευε στους θεούς ούτε γιατί τους ενοχλούσε όντως το περίφημο δαιμόνιο, η θεότητα που, όπως έλεγε ο Σωκράτης, κατοικούσε μέσα του και τον συμβούλευε. Η αρχαία ελληνική θρησκεία δεν είχε ούτε ιερό βιβλίο ούτε δόγμα (άρα ούτε και αιρέσεις) ούτε ιερατείο με ειδική αποστολή τη μεσολάβηση μεταξύ θεών και ανθρώπων. Ιερείς και ιέρειες εκλέγονταν κατά κανόνα για συγκεκριμένη περίοδο κάποιοι πολίτες, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που εκλέγονταν και στα άλλα αξιώματα της πόλεως (με εξαίρεση λίγες συγκεκριμένες λατρείες, όπως τα Ελευσίνια μυστήρια, όπου παραδοσιακά ασκούσαν ιερατικά καθήκοντα συγκεκριμένες οικογένειες). Ήταν συνεπώς σχεδόν αδύνατον να κατηγορηθεί κάποιος για αθεΐα, εφόσον μάλιστα συμμετείχε στις μεγάλες κοινές θρησκευτικές τελετές και δεν τις αμφισβητούσε. Η συνηθισμένη κατηγορία που επέρριπταν σε κάποιους διανοούμενους ήταν η ασέβεια, δηλαδή ακριβώς ή μη συμμετοχή ή, χειρότερα, η υπονόμηση της αξίας των τελετών αυτών. Δίκες για τέτοιες κατηγορίες είχαν υποστεί, μάλλον, ο Αναξαγόρας και ο Πρωταγόρας, αλλά και ο Αισχύλος, ο τραγικός ποιητής. Όπως και σε αυτές τις περιπτώσεις, έτσι και στην περίπτωση του Σωκράτη η θρησκεία αποτέλεσε το πρόσχημα, πίσω από το οποίο κρύβονταν οι πολιτικοί λόγοι της δίωξης.

ΑΣΚΗΣΗ 10

Εκφώνηση

Ποια σχέση είχε η κατηγορία σε βάρος του Σωκράτη για διαφθορά των νέων με την πραγματική αιτία της δίωξης του;

Απάντηση

Σελίδα 33: Η κατηγορία για διαφθορά των νέων είχε μεγαλύτερη σχέση με την πραγματική αιτία της δίωξης του Σωκράτη. Ο Σωκράτης ασφαλώς και δεν διέφθειρε τους νέους που τον ακολουθούσαν. Όμως, όπως λέει και ο ίδιος στην κατά Πλάτωνα *Άπολογία* του, τα νέα παιδιά που τον έβλεπαν να ξεσκεπάζει στην αγορά την ψευδή σοφία των σοφιστών και των δημαγωγών, γοητεύονταν από αυτό το "παιχνίδι" που οδηγούσε στην αναζήτηση της ουσίας των πραγμάτων και της αλήθειας. Και, εξίσου φυσικά, οι απειλούμενοι από τον Σωκράτη και τις ενοχλητικές ερωτήσεις του θεωρούσαν πως η γοητεία που ο φιλόσοφος ασκούσε στη νεολαία ήταν "διαφθορά". Υπάρχει όμως και ένα άλλο σημαντικό στοιχείο: πολλοί από τους νέους που ανήκαν στον κύκλο του Σωκράτη πήραν ενεργό μέρος στην πολιτική και έπαιξαν ρόλο αρνητικό σε μια καταστροφική για την Αθήνα εποχή. Ο Αλκιβιάδης, πρώτος απ' όλους, ήταν μεν δημοκρατικός, αλλά και εξαιρετικά αμφιλεγόμενος, αφού δεν δίστασε και να αυτομολήσει στους Σπαρτιάτες. Πολλοί φίλοι του Σωκράτη, απ' την άλλη μεριά, τάχθηκαν με την ακραία μερίδα των ολιγαρχικών και στήριξαν το πραξικόπημα των Τριάκοντα Τυράννων. Ο Κριτίας και ο Χαρμίδης μάλιστα, θείοι του Πλάτωνα, ήταν από τους ηγέτες τους. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στους κατηγορούς του να αφήσουν να εννοηθεί πως οι θεωρίες του δασκάλου ήταν υπεύθυνες για την κατάληξη των "μαθητών".

ΑΣΚΗΣΗ 11

Εκφώνηση

Ποια ήταν η απόφαση του δικαστηρίου για τον Σωκράτη και ποια η αντίδρασή του, όταν άκουσε την καταδικαστική απόφαση;

Απάντηση

Σελίδα 33: Το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας, που απαρτιζόταν από 500 δικαστές κληρωμένους από το σύνολο των πιο ηλικιωμένων πολιτών, έκρινε τον Σωκράτη ένοχο με μέτρια πλειοψηφία (281 ψήφοι έναντι 220). Στη δεύτερη ψηφοφορία, που αφορούσε την ποινή, η καταδίκη σε θάνατο ψηφίστηκε από περισσότερους (300 έναντι 201). Η σωκρατική ειρωνεία δεν είναι άσχετη με την εξέλιξη αυτή: όταν του δόθηκε ο λόγος προκειμένου, κατά τον νόμο, να προτείνει και αυτός μια ποινή, ο Σωκράτης, αντί να προτείνει λ.χ. την εξορία, πρότεινε την περιφρόνηση του και προς το δικαστήριο και προς τον θάνατο:

«Τι ταιριάζει σ' έναν άνθρωπο φτωχό και ευεργέτη της πόλεως που του χρειάζεται ελεύθερος χρόνος για να σας προτρέψει στο καλό; Τίποτα δεν του ταιριάζει τόσο όσο το να τον βάλετε στο πρυτανείο και να τον τρέφετε δωρεάν [...]. Αν λοιπόν πρέπει να προτείνω κάτι αντάξιό μου, προτείνω να τιμηθώ με σίτηση στο πρυτανείο.» [*Άπολογία*, 36d-e].

Εξηγώντας στη συνέχεια γιατί ένας άνθρωπος στην ηλικία του κανέναν λόγο δεν έχει να φοβάται τον θάνατο, προτείνει, για τυπικούς (και ειρωνικούς) λόγους το πρόστιμο της μιας μνας. Το ποσό αυτό ανέβασαν στις 30 μνες ο Πλάτωνας, ο Κρίτωνας και οι άλλοι φίλοι του, που μπήκαν εγγυητές, αφού η περιουσία του Σωκράτη δεν ξεπερνούσε τις 5 μνες.

ΑΣΚΗΣΗ 12

Εκφώνηση

Γιατί ο Σωκράτης μετά την καταδίκη του έμεινε περίπου έναν μήνα στο κρατητήριο και πώς κύλησαν οι μέρες αυτές;

Απάντηση

Σελίδα 33-34: Μετά την καταδίκη του, ο Σωκράτης έμεινε περίπου έναν μήνα στο κρατητήριο. Τις μέρες εκείνες γίνονταν στο ιερό νησί του Απόλλωνα, την Δήλο, τα Δήλια. Οι Αθηναίοι είχαν στείλει εκεί *θεωρία* (επίσημη αποστολή σε ιερή τελετή) αντιπροσώπους της πόλης και το ένα από τα δύο ιερά πλοία τους, την Πάραλο. Κατά το έθιμο, δεν μπορούσε να γίνει η εκτέλεση μέχρι την επιστροφή του πλοίου. Στη διάρκεια της κράτησής του, και ως την τελευταία στιγμή, ο Σωκράτης αντιστάθηκε στις προσπάθειες των φίλων του να τον πείσουν να αποδράσει. Όπως περιγράφει και ο Πλάτωνας στον *Κρίτωνα*, ο Σωκράτης πίστευε πως το γεγονός ότι αδικήθηκε από τους συμπολίτες του δεν αποτελούσε δικαιολογία για να διαπράξει αδικία εναντίον των νόμων της πόλης του. Έτσι, ήπια ψύχραιμα το κώνειο, συζητώντας με τους φίλους του για την αθανασία της ψυχής και πέθανε μέσα στο κελί του δεσμωτηρίου.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για την καταγωγή του Πλάτωνα και ποια είναι η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τη ζωή του;

Απάντηση

Σελίδα 35: Ο Πλάτωνας γεννήθηκε το 428/9, από αριστοκράτες Αθηναίους γονείς. Πατέρας του ήταν ο Αρίστωνας, γιος του Αριστοκλή. Παρ' όλο που δεν ξέρουμε πολλά για την οικογένεια του πατέρα του Πλάτωνα, και μόνο τα ονόματα του πατέρα και του παππού δείχνουν πως το γένος τους ήταν αριστοκρατικό. Μητέρα του ήταν η Περικτιόνη, από παλιά αρχοντική γενιά που έφτανε μέχρι τον Σόλωνα. Θεός της Περικτιόνης ήταν ο Κριτίας, διανοούμενος που συνδέθηκε στενά με το σοφιστικό κίνημα και κυρίως με το ολιγαρχικό πραξικόπημα των Τριάκοντα Τυράννων, των οποίων ήταν ηγετική μορφή. Αδελφός της Περικτιόνης ήταν ο Χαρμίδης, που επίσης συνεργάστηκε με τους Τριάκοντα και ο οποίος, στα νιάτα του, είχε συνδεθεί με τον Σωκράτη. Σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τη ζωή του Πλάτωνα είναι ένα κείμενο του ίδιου, η *7η Έπιστολή* του, ένα γράμμα προς τους Συρακούσιους φίλους του, το οποίο αποτελεί ένα είδος αυτοβιογραφίας.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για την παιδεία που έλαβε ο Πλάτωνας και την πρώτη του επαφή με το έργο της συγγραφής;

Απάντηση

Σελίδα 35: Ο Πλάτωνας έλαβε την επιμελημένη μουσική και γυμναστική παιδεία των αριστοκρατικών γόνων της Αθήνας. Νέος ασχολήθηκε με την τραγική ποίηση, έκαψε όμως τα πρωτόλειά του όταν γνώρισε τον Σωκράτη και δεν ξαναασχολήθηκε με την ποίηση. Το λογοτεχνικό του ταλέντο πάντως είναι φανερό σε κάθε αναγνώστη των διαλόγων του.

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποιες ήταν οι εμπειρίες του Πλάτωνα από την ενασχόλησή του με την πολιτική ζωή της Αθήνας;

Απάντηση

Σελίδα 35: Από πολύ νέος ενδιαφέρθηκε για την πολιτική, η θλιβερή ανάμειξη όμως των μελών της οικογένειάς του στην υπόθεση των Τριάκοντα αφενός, και η επίσης θλιβερή απόπειρα της αποκατεστημένης δημοκρατίας να εκδικηθεί τους ολιγαρχικούς καταδικάζοντας τον Σωκράτη, τον αηδίασαν και τον απομάκρυναν οριστικά από οποιαδήποτε φιλοδοξία συμμετοχής στα κοινά της Αθήνας.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Πού κατέφυγε ο Πλάτωνας μετά τον θάνατο του Σωκράτη και πώς συνδέεται το όνομά του με τον Κορινθιακό πόλεμο κατά τη διετία 395-394 π.Χ.;

Απάντηση

Σελίδα 35: Μετά τον θάνατο του Σωκράτη, ο Πλάτωνας κατέφυγε, με άλλους του σωκρατικού κύκλου, στα Μέγαρα, στον φιλόσοφο Ευκλείδη. Πρέπει να υπηρέτησε δυο φορές ως στρατιώτης στη διάρκεια του Κορινθιακού πολέμου, στη διετία 395-394 π.Χ.

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για το πρώτο ταξίδι του Πλάτωνα (398-390 π.Χ.) στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία;

Απάντηση

Σελίδα 35-36: Στα χρόνια 398-390, ο Πλάτωνας ταξιδεύει στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. (Πολύ μεταγενέστερες πληροφορίες, της εποχής του Κικέρωνα, μιλούν για επίσκεψη του Πλάτωνα στην Αίγυπτο και την Κυρήνη. Το πιθανότερο είναι πάντως ότι πρόκειται για θρύλους που δημιουργήθηκαν εξαιτίας κάποιων αναφορών του ίδιου του Πλάτωνα στη σοφία της Αιγύπτου και, κυρίως, εξαιτίας του μυστηρίου που περιέβαλε ήδη από τότε τα περίφημα αιγυπτιακά ιερατεία και τις απόκρυφες γνώσεις τους). Το ταξίδι αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και για την πνευματική εξέλιξη του Πλάτωνα, αφού τότε ήρθε σε επαφή με τον Πυθαγορισμό και τον εξέχοντα εκπρόσωπό του, τον Αρχύτα τον Ταραντίνο, αλλά και για τη γνωριμία του με τον Διονύσιο τον Ι, τύραννο των Συρακουσών (405-367) και τον γαμπρό του, τον Δίωνα. Οι συνέπειες της σχέσης αυτής ήταν σοβαρότατες, σχεδόν δραματικές για τον Πλάτωνα. Με παρότρυνση του Δίωνα, ο νεαρός τύραννος, που είχε απαλλάξει ήδη τον σικελικό ελληνισμό από την απειλή των Καρχηδονίων, ήθελε να στραφεί προς τη φιλοσοφία και να διδαχθεί από τον Πλάτωνα την πολιτική αρετή και σοφία. Ο Πλάτωνας, μάλλον αφελώς, πίστεψε στις προθέσεις του τυράννου, αλλά ήδη η πρώτη αυτή επαφή έληξε άδοξα: ο φιλόσοφος εκδιώχτηκε κακήν κακώς και κινδύνεψε μάλιστα να πουληθεί ως δούλος στην Αίγινα όπου, παρά την εμπόλεμη κατάσταση του νησιού με την Αθήνα, τον έστειλε ο Διονύσιος.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για το δεύτερο και τρίτο ταξίδι του Πλάτωνα στη Σικελία (366-361 π.Χ.);

Απάντηση

Σελίδα 36: Παρά τις αρχικές κακοτυχίες του φιλοσόφου κατά το πρώτο του ταξίδι στη Σικελία, η φιλία του Πλάτωνα με τον Δίωνα είχε ως αποτέλεσμα να εμπλακεί ο φιλόσοφος για αρκετά χρόνια σε μια υπόθεση που του προκάλεσε σοβαρούς κινδύνους και ακόμα σοβαρότερες απογοητεύσεις. Στα 367, ο Διονύσιος ο ΙΙ διαδέχτηκε τον πατέρα του και ο Δίωνας πίεσε τον Πλάτωνα να επιστρέψει στις Συρακούσες πείθοντάς τον πως ο νέος τύραννος ήταν ακόμη πιο πρόθυμος από τον προηγούμενο να δεχθεί τα φιλοσοφικά διδάγματα. Προφανώς ο φιλόσοφος, που είχε απογοητευθεί από τα πολιτικά πράγματα της Αθήνας, αλλά δεν είχε πάψει να μελετά το θέμα της πολιτικής θεωρίας, πίστεψε πως θα μπορούσε να μεταμορφώσει τον Διονύσιο σε *φιλόσοφο βασιλέα*, σαν αυτούς τους ιδανικούς κυβερνήτες που περιγράφει στην Πολιτεία του. Έτσι, επέστρεψε στις Συρακούσες το 366, για να βρεθεί τελικά "όμηρος" των πολιτικών συγκρούσεων Δίωνα και Διονύσιου. Παρ' όλο που με δυσκολίες κατάφερε και πάλι να φύγει, επέστρεψε και τρίτη φορά στην Σικελία, το 361. Το τρίτο αυτό ταξίδι έληξε με τη θλιβερή εμπλοκή διάφορων Ακαδημεικών στην εμφύλια διαμάχη που ξέσπασε μεταξύ του Δίωνα και του Διονύσιου και στα συνεχή πραξικοπήματα που ακολούθησαν.

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για την ίδρυση της Ακαδημίας του Πλάτωνα; Ποιο το περιεχόμενο των σπουδών της Ακαδημίας και ποιοι οι κυριότεροι μαθητές της σχολής;

Απάντηση

Σελίδα 36: Η ίδρυση της Ακαδημίας. Μετά την επιστροφή του στην Αθήνα από το πρώτο ταξίδι του στην Σικελία (398-390 π.Χ), ο Πλάτωνας ίδρυσε τη σχολή του, την Ακαδημία, σε μια τοποθεσία της Αττικής γύρω στο ενάμισυ χιλιόμετρο από το Δίπυλο. Η περίφημη αυτή σχολή θα λειτουργήσει για εννέα αιώνες, μέχρι το 529 μ.Χ., όταν την έκλεισε ο Ιουστινιανός (να σημειώσουμε πάντως πως τότε η σχολή βρισκόταν σε πλήρη παρακμή). Η σχολή λειτουργούσε σε ένα κτήμα κοντά στο πολύ παλιότερο γυμναστήριο που ονομαζόταν, όπως και όλη η περιοχή, Ακαδήμεια, από τον προστάτη ήρωά του, τον Ακάδημο ή Εκάδημο. Έτσι και η σχολή πήρε το ίδιο όνομα. Ανασκαφές που έγιναν το 1930 αποκάλυψαν το αρχαίο γυμναστήριο. Τα μαθήματα της Ακαδημίας πρέπει σε μεγάλο βαθμό να ήταν παρόμοια με αυτά που ο Πλάτωνας ορίζει στην *Πολιτεία* του ως ιδανική παιδεία των *φυλάκων*, της ανώτερης τάξης που ασκεί την εξουσία. Μεγάλη σημασία είχαν πάντως τα μαθηματικά, που θεωρούνταν ως απαραίτητη προετοιμασία για τη διδασκαλία της διαλεκτικής. Σύμφωνα άλλωστε με μια αρχαία παράδοση, στην είσοδο της Ακαδημίας συναντούσε κανείς την επιγραφή «ἀγεωμέτρητος μηδεις εισίτω».

Μαθητές του Πλάτωνα ήταν, μεταξύ άλλων, ο Αριστοτέλης (που διαφώνησε μαζί του και ακολούθησε άλλη φιλοσοφική πορεία), ο ανιψιός και διάδοχός του Σπεύσιππος, ο Ξενοκράτης, ο Φίλιππος από τον Οπούντα, και άλλοι σημαντικοί φιλόσοφοι της ελληνιστικής εποχής.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

α) Στην αρχή του *Πρωταγόρα* δίνεται μια σύντομη εισαγωγή. Ποιο είναι το περιεχόμενο της;

β) Ο Πλάτωνας ακολουθεί στην εισαγωγή του *Πρωταγόρα* την τεχνική του «αφηγημένου διαλόγου». Τι σημαίνει ο όρος και ποια πλεονεκτήματα προσφέρει ως τεχνική γραφής;

Απάντηση

α) Σελίδα 43: Βγαίνοντας από το σπίτι του Καλλία, ο Σωκράτης συναντά έναν φίλο του (του οποίου το όνομα δεν μαθαίνουμε) και, απαντώντας στις ερωτήσεις του, αρχίζει να του διηγείται πώς και γιατί βρέθηκε στο Καλλία, ποιους συνάντησε εκεί και τι συζητήθηκε. Με αυτή τη σύντομη εισαγωγή δίνεται στον Σωκράτη λοιπόν η αφορμή να αφηγηθεί τον διάλογο του με τον Πρωταγόρα. Το υπόλοιπο του έργου καλύπτεται ακριβώς από αυτή την αφήγηση του Σωκράτη.

β) Σελίδα 43: Η επιλογή αυτής της εισαγωγής ασφαλώς δεν είναι τυχαία. Ο Πλάτωνας έχει έτσι τη δυνατότητα, αντί να ακολουθήσει μια πολύ μονότονη αφήγηση της συνάντησης Σωκράτη - Πρωταγόρα, να δώσει στους αναγνώστες του μια ζωντανή διήγηση, στην οποία υποτίθεται πως ο ένας από τους πρωταγωνιστές της φιλοσοφικής μονομαχίας την περιγράφει σε ένα φιλικό του πρόσωπο. Ως λογοτεχνικό έργο, ο *Πρωταγόρας* κερδίζει έτσι σε ζωντάνια και αμεσότητα. Ίσως όμως, από την άλλη μεριά, το κείμενο να χάνει έτσι σε πειστικότητα: πώς είναι δυνατόν, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κάποιος δύσπιστος, να διηγείται κανείς με τέτοια ακρίβεια έναν φιλοσοφικό διάλογο και να μένει πιστός και ακριβής στην αναπαραγωγή των λεπτομερειών και των λεπτών αποχρώσεων μιας αντιπαράθεσης πάνω σε τόσα περίπλοκα θέματα όπως αυτά που συζητήθηκαν στο σπίτι του Καλλία; Κι όμως, το λογοτεχνικό ταλέντο του Πλάτωνα μας κάνει να λησμονούμε γρήγορα τέτοιες αντιρρήσεις, ακριβώς γιατί η παραστατικότητα και η γλαφυρότητα της αφήγησης του Σωκράτη μας παρασύρει και μας γοητεύει.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Από ποιον παρακινήθηκε ο Σωκράτης να συναντήσει τον Πρωταγόρα; Ποια επιθυμία είχε ο συνομιλητής και ποιο είναι το θέμα που θα συζητήσει ο Σωκράτης μαζί του, όπως φαίνεται από τον πρόλογο του διαλόγου;

Απάντηση

Σελίδα 43: Ο Σωκράτης διηγείται κατ' αρχάς στον ανώνυμο φίλο του πώς βρέθηκε στο σπίτι του Καλλία, όπου φιλοξενείται ο διάσημος σοφιστής Πρωταγόρας. Ο Ιπποκράτης, ένας νεαρός φίλος του Σωκράτη γεμάτος πάθος για τη μόρφωση και θαυμασμό για τους μεγάλους διανοητές, έτρεξε τα χαράματα στο σπίτι του Σωκράτη για να τον ειδοποιήσει πως ο Πρωταγόρας έφτασε στην Αθήνα. Ο Ιπποκράτης θέλει να γίνει μαθητής του Πρωταγόρα και παρακαλεί τον Σωκράτη να τον βοηθήσει να παρουσιαστεί στον μεγάλο σοφιστή. Ο Σωκράτης αρχίζει να ρωτά τον νεαρό γιατί θέλει να μαθητεύσει κοντά στον Πρωταγόρα και τι ακριβώς ελπίζει να μάθει από αυτόν. Ο ενθουσιώδης Ιπποκράτης, που εκτός από τον ενθουσιασμό της νεότητάς του δεν διαθέτει ακόμα και μεγάλη σοφία, δεν μπορεί βεβαίως να απαντήσει. Έτσι, ο Σωκράτης δέχεται να πάνε μαζί στο σπίτι του Καλλία και να ρωτήσει αυτός, για λογαριασμό του Ιπποκράτη, τι ακριβώς μπορεί ο Πρωταγόρας να διδάξει τον νεαρό.

Βλέπουμε έτσι, ήδη από την αρχή, να αναδεικνύεται το θέμα της φιλοσοφικής συζήτησης που θα ακολουθήσει. Ο Πρόλογος αυτός δεν είναι απλώς η εικόνα ενός στιγμιότυπου της ζωής των νέων στην Αθήνα, είναι, πολύ περισσότερο, η πραγματική εισαγωγή στο θέμα: ποια είναι η αξία της σοφιστικής, και μπορούν οι σοφιστές (ή οποιοσδήποτε άλλος) να διδάξουν στους νέους την αρετή;

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποιοι είναι συγκεντρωμένοι στο σπίτι του Καλλία και ποια η συμμετοχή τους στον διάλογο;

Απάντηση

Σελίδα 44: **Ο Σωκράτης στο σπίτι του Καλλία. Περιγραφή του Πρωταγόρα και των άλλων προσώπων του διαλόγου.** Ο Σωκράτης και ο Ιπποκράτης φτάνουν στο σπίτι του Καλλία και καταφέρνουν να μπουν, παρά την αγανάκτηση του θυρωρού που τους ανοίγει (ο οποίος έχει απελπιστεί με το πλήθος των ανθρώπων που έχουν πλημμυρίσει το σπίτι και μάλλον θα προτιμούσε να τους διώξει). Η είσοδος των δύο φίλων στη μεγάλη αυλή του αρχοντικού επιτρέπει στον Σωκράτη να περιγράψει τόσο τον Πρωταγόρα και τους άλλους δύο σοφιστές, τον Ιππία και τον Πρόδικο, που επίσης φιλοξενούνται εκεί, όσο και τους άλλους παρισταμένους. Ο κάθε σοφιστής βρίσκεται περικυκλωμένος από μια ομάδα μαθητών και θαυμαστών, ενώ αμέσως γύρω από τον Σωκράτη σχηματίζεται ο κύκλος των γνωστών συντρόφων του, του Ιπποκράτη βεβαίως, που τον συνοδεύει, και του Αλκιβιάδη και του Κριτία, που βρίσκονται ήδη εκεί. Ελάχιστη συμμετοχή θα έχουν πάντως αυτοί στην εξέλιξη του διαλόγου. Ο Αλκιβιάδης μόνον, και ο Καλλίας, ως ευγενικός οικοδεσπότης, θα επέμβουν κάποιες στιγμές, όταν τα πνεύματα θα οξυνθούν και οι δύο μονομάχοι θα θελήσουν να σταματήσουν τη συζήτηση. Ο Καλλίας είναι πιο ευγενής και συμβιβαστικός, ο Αλκιβιάδης, βεβαίως, πολύ πιο έντονος και ορμητικός.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Πώς περιγράφει ο Πλάτωνας τους τρεις σοφιστές που παρευρίσκονται στο σπίτι του Καλλία;

Απάντηση

Σελίδα 44: Ο Πλάτωνας περιγράφει κυρίως τους τρεις παρόντες σοφιστές. Ο Πρόδικος και ο Ιππίας είναι μάλλον γελοιογραφικά σχεδιασμένοι. Και οι δυο παρουσιάζονται ως επιδεικτικά πολυμαθείς, ο πρώτος μανιακός με τους ορισμούς των εννοιών (πράγμα για το οποίο εισπράττει τα ειρωνικά σχόλια του Σωκράτη), ο δεύτερος μεγαλόστομος και ρητορικός. Θα έλεγε κανείς πως όλο το αντισοφιστικό πάθος του Πλάτωνα ξεσπά στην περιγραφή της ρηχότητας και της μεγαλομανίας αυτών των δύο. Ο Πρωταγόρας, αντιθέτως, παρουσιάζεται μεν ως αλαζονικός και γεμάτος αυτοπεποίθηση, η σημαντική θέση όμως που ο στοχαστής αυτός κατείχε στην ιστορία της ελληνικής σκέψης δεν υποβαθμίζεται σε καμία περίπτωση. Παρ' όλο που ο Πλάτωνας τον δείχνει να αγανακτεί με τις συνεχείς ερωτήσεις του Σωκράτη, σε σημείο να θέλει να σταματήσει τη συζήτηση, αν ο συνομιλητής του δεν τον αφήσει να αναπτύξει, όπως αυτός νομίζει, τις απόψεις του, είναι προφανές πως ο πρωταγορικός στοχασμός αντιμετωπίζεται ως άξιος σεβασμού. Γι' αυτό και στην περίπτωση του, η σωκρατική ειρωνεία είναι πολύ διακριτική, ο Σωκράτης δείχνει μάλιστα έναν ειλικρινή σεβασμό προς τις απόψεις του αντιπάλου του.

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Πώς ορίζει ο Πρωταγόρας το αντικείμενο της διδασκαλίας του στο πρώτο μέρος του διαλόγου στην αρχή της συζήτησης;

Απάντηση

Σελίδα 44-45: Στο πρώτο μέρος του διαλόγου, στην αρχή της συζήτησης, ο Σωκράτης πλησιάζει τον Πρωταγόρα και, εξ ονόματος του Ιπποκράτη, αρχίζει να τον ρωτά τι ακριβώς θα μάθει ο νεαρός αν γίνει μαθητής του. Ο Πρωταγόρας απαντά πως, ως σοφιστής, είναι σε θέση να καθοδηγήσει τον Ιπποκράτη έτσι, ώστε να βελτιώνεται συνεχώς. Ο μαθητής θα αποκτήσει τελικά την ικανότητα να σκέφτεται και να αποφασίζει σωστά (*εύβουλία*) για κάθε θέμα που έχει σχέση τόσο με τον ιδιωτικό βίο (*τῶν οἰκείων*), όσο και με τον δημόσιο (το *πράττειν* και *λέγειν* στις υποθέσεις της πόλης). Στη θέση αυτή του Πρωταγόρα, που συνεπάγεται πρώτον ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής τάξης και οικονομικής κατάστασης είναι σε θέση να διδαχθούν την πολιτική αρετή, και δεύτερον ότι υπάρχουν άνθρωποι που έχουν τη δυνατότητα να διδάσκουν στους άλλους την πολιτική αρετή, ο Σωκράτης απαντά εκφράζοντας τις έντονες αμφιβολίες του.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Ποια είναι η απάντηση του Σωκράτη για το «διδασκόν» της αρετής και πώς τεκμηριώνει τις έντονες αμφιβολίες του;

Απάντηση

Σελίδα 45: Στη θέση του Πρωταγόρα για το «διδασκόν» της αρετής, που συνεπάγεται πρώτον ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής τάξης και οικονομικής κατάστασης είναι σε θέση να διδαχθούν την πολιτική αρετή, και δεύτερον ότι υπάρχουν άνθρωποι που έχουν τη δυνατότητα να διδάσκουν στους άλλους την πολιτική αρετή, ο Σωκράτης απαντά εκφράζοντας τις έντονες αμφιβολίες του. Ως παράδειγμα φέρνει την αθηναϊκή εκκλησία του δήμου, όπου εάν παρουσιαστεί κάποιος μη ειδικός σε μια συζήτηση για τεχνικό θέμα και θελήσει να συμβουλευτεί σχετικά με αυτό τους συμπολίτες του, τον διώχνουν κοροϊδεύοντάς τον· αντιθέτως, εάν το θέμα της συζήτησης αφορά γενικώς προβλήματα πολιτικής και καλής διοίκησης, τότε δέχονται τη γνώμη οποιουδήποτε, θεωρώντας προφανώς πως στα ζητήματα αυτά ο καθένας μπορεί να έχει ορθή άποψη χωρίς να έχει αναγκαστικά εκπαιδευτεί πάνω στο θέμα. Άλλωστε, συνεχίζει, η ζωή μάς δείχνει πως μεγάλοι πολιτικοί άνδρες, ο Περικλής για παράδειγμα, δεν κατάφεραν να διδάξουν στα ίδια τους τα παιδιά την πολιτική αρετή και πως οι καλύτεροι δάσκαλοι δεν πέτυχαν τίποτε με μαθητές που δεν ήταν καλοί. Κι αυτό σημαίνει πως μπορούμε να διδάξουμε μια οποιαδήποτε τέχνη, αλλά ποτέ κανείς δεν μπόρεσε με τη διδασκαλία να κάνει τον άλλο καλύτερο, αγαθότερο ή ικανότερο στην πολιτική αρετή.

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Πώς απαντά ο Πρωταγόρας στις αντιρρήσεις που προέβαλε ο Σωκράτης στην αρχή της συζήτησης; Να δώσετε συνοπτικά το περιεχόμενο των μερών της απάντησης.

Απάντηση

Σελίδα 45: Ο Πρωταγόρας απαντά στις αντιρρήσεις που του προέβαλε ο Σωκράτης με έναν μεγάλο λόγο. Ο λόγος αυτός, που θα πρέπει να θύμιζε τις δημόσιες διαλέξεις, τις οποίες συνήθιζαν να κάνουν οι σοφιστές, χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο, που ξεκινά με τον μύθο του Προμηθέα, ο σοφιστής απαντά στη σωκρατική αντίρρηση, σύμφωνα με τη οποία δεν υπάρχουν "ειδικοί" στα θέματα της πολιτικής. Στο δεύτερο, απαντά στην αντίρρηση σύμφωνα με την οποία οι καλοί πολίτες δεν μπορούν (γι' αυτό και δεν το δοκιμάζουν καν) να διδάξουν στους γιους τους την αρετή.

ΑΣΚΗΣΗ 8

Εκφώνηση

Τι αποδεικνύει κατά τον Πρωταγόρα ο μύθος του Προμηθέα που χρησιμοποιεί στο πρώτο μέρος του λόγου του, για να απαντήσει στις αμφιβολίες που διατύπωσε ο Σωκράτης;

Απάντηση

Σελίδα 45-46: Ο μύθος του Προμηθέα [322d5-324d1] αποδεικνύει, κατά τον Πρωταγόρα, πως οι Αθηναίοι έχουν δίκιο να παραχωρούν σε κάθε πολίτη το δικαίωμα της τοποθέτησης πάνω σε ζητήματα που αφορούν την καλή διοίκηση της πόλης: το *βουλευέσθαι* (η σκέψη, η διατύπωση απόψεων, η ανάληψη ευθυνών, η ψήφιση) πάνω στα πολιτικά θέματα εξαρτάται εντελώς από τη δικαιοσύνη και τη λογική, δυο ιδιότητες που συνιστούν την αρετή του πολίτη και τις οποίες κατέχει κάθε πολίτης, αφού, όπως δείχνει ο μύθος του Προμηθέα, εάν δεν τις είχε ο κάθε πολίτης δεν θα μπορούσαν καν να σχηματιστούν ποτέ οργανωμένες κοινωνίες. Ο κάθε άνθρωπος εξ ορισμού κατέχει αυτές τις ιδιότητες που του επιτρέπουν να έχει την ιδιότητα του πολίτη· αυτό αποδεικνύεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός πως όποιος ισχυρίζεται πως δεν τις διαθέτει θεωρείται τρελός.

Το γεγονός πως οι πόλεις έχουν προβλέψει τιμωρίες για πράξεις αδικίας αποδεικνύει επίσης πως υπάρχει μια γενική, πανανθρώπινη πίστη στην ιδέα πως το να είναι κανείς καλός πολίτης δεν είναι θέμα τύχης, όπως, για παράδειγμα, το να είναι ωραίος, αλλά κάτι που το διδάσκεται και το κατακτά κανείς με τη θέληση του. Άλλωστε, αν αυτό δεν ίσχυε όντως στην πραγματικότητα, θα ήταν εντελώς παράλογο να τιμωρούν οι άνθρωποι κάποιον για ένα ελάττωμα του χαρακτήρα του, ειδικά μάλιστα στην περίπτωση που δεν θα ήταν αυτός εκ των πραγμάτων σε θέση να το διορθώσει.

ΑΣΚΗΣΗ 9

Εκφώνηση

Ποια λογικά επιχειρήματα προβάλλει ο Πρωταγόρας στο δεύτερο μέρος του λόγου του, προκειμένου να αντικρούσει τις αντιρρήσεις που προέβαλε ο Σωκράτης;

Απάντηση

Σελίδα 46: Στο δεύτερο μέρος του λόγου [324d2-328d1], ο Πρωταγόρας δεν απαντά πλέον με μύθους, αλλά κατευθείαν με λογικά επιχειρήματα. Η αρετή, ισχυρίζεται ο σοφιστής, και είναι και πρέπει να θεωρείται διδακτή. Γιατί η αρετή είναι η αναγκαία εκείνη ιδιότητα που επιτρέπει σε κάθε άνθρωπο να συμμετέχει στην κοινωνική και πολιτική ζωή, είναι η ιδιότητα που κάνει δυνατή την ύπαρξη κοινωνιών και πόλεων. Χωρίς την αρετή, τη δικαιοσύνη, τη σωφροσύνη και το αίσθημα του σεβασμού προς ό,τι είναι ιερό, δεν υπάρχουν ανθρώπινες κοινωνίες. Συνεπώς, πρέπει οι ίδιες οι κοινωνίες και οι γονείς να διδάσκουν στα παιδιά τους την αρετή, κι εάν υπάρχει άνθρωπος που δεν μπορεί ή δεν θέλει να τη διδαχθεί, αυτός θα πρέπει να τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή της εξορίας ως επικίνδυνος. Ο Σωκράτης δεν έχει δίκιο να ισχυρίζεται πως οι μεγάλοι πολιτικοί δεν προσπαθούν να διδάξουν στους γιους τους την αρετή. Μόνο που στην περίπτωση αυτή, η διδαχή δεν γίνεται υπό μορφήν μαθήματος. Όμως, από τη στιγμή που το παιδί αρχίζει να μιλάει, δηλαδή να επικοινωνεί πραγματικά και λογικά με τους γύρω του, όλοι προσπαθούν να του εμφυσήσουν τα διδάγματα και τα παραδείγματα που θα το κάνουν δίκαιο και σώφρονα άνθρωπο. Και αργότερα, όταν τα παιδιά στέλνονται να μάθουν ποίηση και μουσική, οι δάσκαλοί τους φροντίζουν, μέσα από τα κείμενα ή τη μουσική που τους διδάσκουν, να τους μάθουν κυρίως την αρετή. Το ίδιο, τέλος, κάνει και η πόλη για τους νεαρούς πολίτες της, μαθαίνοντάς τους τους νόμους και την υπακοή σ' αυτούς.

ΑΣΚΗΣΗ 10

Εκφώνηση

Ποια είναι τα θέματα που πραγματεύεται ο διάλογος *Πρωταγόρας* και σε ποια επίπεδα εκτείνεται η αντιπαράθεση Πρωταγόρα και Σωκράτη;

Απάντηση

Σελίδα 49: Τα θέματα του *Πρωταγόρα* είναι στην ουσία δύο. Το πρώτο είναι αυτό το οποίο συζητούν τα δύο κεντρικά πρόσωπα, ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης: ποια είναι η φύση της αρετής; Το δεύτερο, εξίσου σημαντικό, είναι αυτό που τίθεται στα προλογικά μέρη του έργου: ποιος μπορεί να διδάξει την αρετή και, δευτερευόντως, είναι οι σοφιστές τα κατάλληλα πρόσωπα για να αναλάβουν τη διδασκαλία της αρετής;

Για τον Σωκράτη (και τον Πλάτωνα) το δεύτερο αυτό ζήτημα είναι εξίσου σοβαρό με το πρώτο, θα μπορούσαμε να πούμε μάλιστα πως στην ουσία δεν ξεχωρίζει από το πρώτο. Έτσι, βλέπουμε μέσα στο έργο να αντιπαρατίθενται όχι μόνον οι απόψεις περί αρετής του καθενός από τους δύο βασικούς συνομιλητές, αλλά και οι μέθοδοι για την προσέγγιση της αλήθειας. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το θέμα της αρετής αποτελεί το θέμα της συζήτησης, αλλά το θέμα του εάν η αρετή είναι διδακτή διαπερνά εμμέσως όλον τον διάλογο και αποκαλύπτεται στον αναγνώστη μέσα από τις διαφορετικές μεθόδους που ακολουθεί στη συζήτηση ο καθένας από τους συνομιλητές.

ΑΣΚΗΣΗ 11

Εκφώνηση

Ποια είναι η μέθοδος διερεύνησης που χρησιμοποιεί ο Σωκράτης και γιατί επιμένει στην διευκρίνιση των εννοιών;

Απάντηση

Σελίδα 49: Η μέθοδος του Σωκράτη είναι η διαλεκτική. Ο Σωκράτης επιμένει στις ερωτήσεις που επιτρέπουν να διευκρινίζεται και να ορίζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια κάθε επιμέρους θέμα και κάθε όρος. Με τη σειρά της, η ακρίβεια αυτή οδηγεί τους συνδιαλεγόμενους σε μια απόλυτη γνώση και κατανόηση του πράγματος που μελετούν.

ΑΣΚΗΣΗ 12

Εκφώνηση

Ο μύθος ως τρόπος έκθεσης των απόψεων του Πρωταγόρα και των σοφιστών και ως μέθοδος αφήγησης στον Πλάτωνα.

Απάντηση

Σελίδα 49-50: Η μέθοδος του Πρωταγόρα (και γενικώς των σοφιστών) είναι πολύ διαφορετική (από εκείνη του Σωκράτη). Μέσα στο έργο, ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί τρεις τρόπους για να εκθέσει τις απόψεις του. Τον μύθο, τη διάλεξη και τον σχολιασμό των ποιητικών κειμένων. Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και τον θρύλο είτε πρόκειται για κατασκευή κάποιου διανοητή. Ο ποιητικός και συμβολικός χαρακτήρας του μύθου για τον Προμηθέα που αφηγείται ο Πρωταγόρας είναι προφανής. Αλλά όσο μεγάλη και αν είναι η συμβολική αξία του, είναι επίσης φανερό πως δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση. Βεβαίως, και ο ίδιος ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο και ο ίδιος (για παράδειγμα ο μύθος της σπηλιάς στην *Πολιτεία*), πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μίαν αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στην γνώση. Πάντως, ίσως επειδή και ο ίδιος δεν απέρριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης, ο Πλάτωνας δεν είναι καθόλου ειρωνικός προς τον Πρωταγόρα στο σημείο αυτό.

ΑΣΚΗΣΗ 13

Εκφώνηση

Πώς αντιμετωπίζει ο Σωκράτης τη σοφιστική μέθοδο της διάλεξης;

Απάντηση

Σελίδα 50: Ο Σωκράτης δεν διστάζει να ειρωνευτεί και να υπονομεύσει με κάθε τρόπο τη δεύτερη σοφιστική μέθοδο, τη διάλεξη. Ισχυρίζεται πως έχει πολύ κακή μνήμη και του είναι αδύνατον, όταν ακούει μια μακροσκελή διάλεξη πάνω σε κάποιο θέμα, να συγκρατεί όλες τις λεπτομέρειες! Τι σημαίνει αυτό στην πραγματικότητα; Πως σε μια διάλεξη, ο ομιλητής εκθέτει διάφορες ιδέες τις οποίες ο ακροατής δεν έχει καν τον χρόνο να εξετάσει. Επομένως, η μέθοδος της διάλεξης είναι μέθοδος πειθούς, όχι μέθοδος προσέγγισης και κατάκτησης της αλήθειας. Μπορεί, συνεπώς, να είναι καλή για τις πολιτικές συνελεύσεις και τα δικαστήρια, αλλά όχι για τη φιλοσοφία, που σκοπός της είναι η αναζήτηση της αλήθειας.

ΑΣΚΗΣΗ 14

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για τη μέθοδο του Πρωταγόρα που ονομάζεται «σχολιασμός ποιητικών κειμένων»; Πώς τη χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι, οι σοφιστές και ποιες αντιρρήσεις εκφράζει ο Σωκράτης;

Απάντηση

Σελίδα 50: Τέλος, έχουμε τη μέθοδο του σχολιασμού ποιητικών κειμένων. Είναι η τρίτη μέθοδος που θα ακολουθήσει ο Πρωταγόρας στη συζήτησή του με τον Σωκράτη. Οι αρχαίοι Έλληνες, των οποίων η βασική παιδεία ήταν τα ομηρικά έπη, συνήθιζαν να αναφέρουν είτε τον Όμηρο είτε άλλους ποιητές ως αυθεντίες σε ζητήματα κάθε είδους. Η αναφορά λοιπόν στα λεγόμενα κάποιου ποιητή δεν ήταν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σοφιστών. Οι σοφιστές πάντως, ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα που καλλιέργησαν, ασχολήθηκαν και με τις "ανθρωπιστικές επιστήμες", όπως θα λέγαμε σήμερα, μπορούμε επομένως να τους θεωρήσουμε ως πρωτοπόρους της λογοτεχνικής ανάλυσης, της φιλολογίας, κυρίως δε της γλωσσολογίας. Η βασική αντίρρηση του Σωκράτη όμως σ' αυτήν την περίπτωση έχει να κάνει με τη γενική καχυποψία του (που ήταν και καχυποψία του Πλάτωνα) απέναντι στον γραπτό λόγο. Το γραπτό είναι βουβό, δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτόν που του θέτει ερωτήματα. Και σε αυτήν την περίπτωση, λοιπόν, ξαναγυρνάμε στην προσπάθεια του Πλάτωνα, μέσα σ' αυτό το έργο, να καταδείξει τις περιορισμένες δυνατότητες της σοφιστικής και να αναδείξει τη σωκρατική διαλεκτική ως μοναδική φιλοσοφική μέθοδο ικανή να οδηγήσει στην αλήθεια.

ΑΣΚΗΣΗ 15

Εκφώνηση

Ποιες οι απόψεις του Σωκράτη και του Πρωταγόρα σχετικά με τη φύση της αρετής, στο τέλος του διαλόγου;

Απάντηση

Σελίδα 50-51: Το θέμα το οποίο αποτελεί και (το πρώτο) θέμα της συζήτησης μεταξύ Σωκράτη και Πρωταγόρα, είναι η φύση της αρετής. Όπως και σε άλλους νεανικούς διαλόγους του Πλάτωνα, το θέμα αυτό μένει στο τέλος κάπως μετέωρο, χωρίς δηλαδή να διατυπώνεται κάποιο οριστικό συμπέρασμα. Είναι χαρακτηριστικό πως οι δύο πρωταγωνιστές συμφωνούν να συνεχίσουν τη συζήτηση με κάποια άλλη ευκαιρία. Παρ' όλη την έλλειψη ουσιαστικής κατάληξης, βλέπουμε πάντως να διαγράφονται καθαρότατα οι απόψεις των δύο "αντιπάλων". Ο Πρωταγόρας αρνείται την ίδια την ύπαρξη του απόλυτου και ασπάζεται τη σχετικότητα. Αντίθετα, ο Σωκράτης αναζητά μian αλήθεια γενική, καθολική και απόλυτη. Πάντως, η σωκρατική-πλατωνική θέση για την αρετή παραμένει, στον διάλογο αυτό, σε ανολοκλήρωτη ακόμα μορφή. Την ολοκληρωμένη αντίληψη του Πλάτωνα για την αρετή θα τη συναντήσουμε στην *Πολιτεία*.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Ο Πλάτωνας στα νεανικά του χρόνια φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. Ποια γεγονότα ή καταστάσεις που βίωσε στην πόλη των Αθηνών τον απογοήτευσαν;

Απάντηση

Σελίδα 83: Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Πλάτωνας στην *7η Επιστολή* του, όταν ήταν ακόμη νέος, φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. Όμως στα 404 οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια της Σπάρτης κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην αρχή, ο φιλόσοφος παρακολουθούσε με συμπάθεια αυτήν την κίνηση, επειδή και ο ίδιος ήταν εκ καταγωγής (και εκ πεποιθήσεως) αριστοκράτης και επειδή ήλπιζε ότι μια διακυβέρνηση κάπως αυταρχική θα θεράπευε τις πληγές που είχε προξενήσει στην πόλη η ασυδοσία των δημαγωγών. Επιπλέον δύο συγγενείς του, ο Κριτίας και ο Χαρμίδης, ανήκαν στην ηγετική ομάδα των ολιγαρχικών. Γρήγορα όμως ο φιλόσοφος απογοητεύτηκε εξαιτίας της ωμότητας των Τριάκοντα, οι οποίοι μάλιστα προσπάθησαν (ανεπιτυχώς βέβαια) να καταστήσουν συνένοχο στις βιαιοπραγίες τους ακόμη και τον Σωκράτη. Η τυραννία των Τριάκοντα διήρκεσε οκτώ μήνες (404-403) και είχε άδοξο τέλος. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε, αλλά ο Πλάτωνας δοκίμασε μια ακόμη βαθιά απογοήτευση. Ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης, «ο δικαιότερος άνθρωπος της εποχής», καταδικάστηκε για αθεΐα και διαφθορά της νεολαίας σε θάνατο (399 π.Χ). Στην καταδίκη του ασφαλώς συνέβαλε και η υποψία ότι ο φιλόσοφος διαπνεόταν από αντιδημοκρατικά φρονήματα.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Σε ποια συμπεράσματα και πολιτικές απόψεις οδήγησαν τον Πλάτωνα οι απογοητεύσεις που βίωσε από την πολιτική της Αθήνας και τα ταξίδια του στην Κάτω Ιταλία και Σικελία;

Απάντηση

Σελίδα 83: Οι απογοητεύσεις που βίωσε από την πολιτική της Αθήνας, καθώς και η αρνητική εμπειρία που αποκόμισε από την παραμονή του στην αυλή του τυράννου των Συρακουσών Διονυσίου Α', δημιούργησαν στον Πλάτωνα την πεποίθηση ότι όλα τα πολιτεύματα της εποχής του ήταν διεφθαρμένα και ότι μόνο αν οι φιλόσοφοι αναλάμβαναν την εξουσία ή αν οι ηγεμόνες άρχιζαν να φιλοσοφούν, μόνο τότε θα μπορούσε να υπάρξει υγιής πολιτική ζωή. Πυρήνας της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, που σημαίνει: ο καθένας να πράττει αυτό για το οποίο είναι πλασμένος και καταλλήλως εκπαιδευμένος. Αν όλοι θέλουν να έχουν λόγο και να αποφασίζουν για όλα, τότε θα επικρατήσει το χάος.

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποιες γενικές πληροφορίες γνωρίζετε για τη συγγραφή της Πολιτείας (απόψεις που διατυπώνονται, χρόνος συγγραφής, διαίρεση σε βιβλία, δραματικός χρόνος διαλόγου);

Απάντηση

Σελίδα 83: Τις απόψεις για την ιδεώδη πολιτεία, την *καλλίπολιν*, που διασφαλίζει στον πολίτη της τον άριστον βίον, εκθέτει ο Πλάτων στον διάλογό του *Πολιτεία ή περί δικαίου*. Το ογκώδες σύγγραμμα, καρπός πολύχρονης προσπάθειας, θα πρέπει να ολοκληρώθηκε γύρω στα 374 π.Χ. Η διαίρεση σε 10 βιβλία δεν προέρχεται από τον Πλάτωνα και δεν ανταποκρίνεται σε θεματικές ενότητες. (Οι νεότεροι εκδότες διατηρούν αυτήν τη διαίρεση, αλλά υιοθετούν και τη σελιδαρίθμηση της έκδοσης του Ερρίκου Στεφάνου, η οποία κυκλοφόρησε στα 1578. Στην έκδοση αυτή η Πολιτεία καταλαμβάνει τις σελίδες 327a-621d. Στον μύθο για το δαχτυλίδι του Γύγη για παράδειγμα παραπέμπουμε ως εξής: Πλ. *Πολ.* Γ' 359b -360d ή III 359b - 360d ή απλώς 359b - 360d). Ο δραματικός χρόνος, δηλαδή ο χρόνος κατά τον οποίον υποτίθεται ότι διεξάγεται ο διάλογος, είναι το 421 π.Χ.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Ποιος είναι ο τόπος, ο χρόνος και τα κύρια πρόσωπα του διαλόγου;

Απάντηση

Σελίδα 84: Ο Σωκράτης και ο Γλαύκων, ο μεγαλύτερος αδελφός του Πλάτωνα είχαν κατεβεί στον Πειραιά για να παρακολουθήσουν τη γιορτή της Βενδίδας, μιας θρακικής θεότητας που ταυτιζόταν με την Άρτεμη. Επιστρέφοντας στην Αθήνα σταμάτησαν στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου, που ετοίμαζε θυσία. Στη συζήτηση που ακολούθησε εκείνο το καλοκαιρινό δειλινό πήραν μέρος ο Κέφαλος (ο πατέρας του ρήτορα Λυσία), ο μεγαλύτερος γιος του ο Πολέμαρχος, ο σοφιστής Θρασύμαχος, ο Κλειτοφών, οι δυο μεγαλύτεροι αδελφοί του Πλάτωνα, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος, και ο Σωκράτης. Όμως από το δεύτερο βιβλίο ως το τέλος οι κύριοι συζητητές είναι ο Σωκράτης, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος. Την επόμενη ημέρα ο Σωκράτης αναδιηγείται τη συζήτηση αυτή σε κάποιον φίλο του, αρχίζοντας με τη φράση «Κατέβην χθές εις Πειραιᾶ μετὰ Γλαύκωνος τοῦ Ἀρίστωνος...».

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Ποιο είναι το θέμα του διαλόγου και τι σημαίνουν στο κείμενο οι όροι *πόλις* και *πολιτεία*,

Απάντηση

Σελίδα 84: Θέμα του διαλόγου είναι η φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας και κατ' επέκταση αν και κατά πόσο ο δίκαιος ή ο άδικος είναι ευτυχέστερος και σε αυτήν και στην άλλη ζωή. Όμως, για να διερευνηθεί αυτό το περίπλοκο πρόβλημα, ο Σωκράτης προτείνει να το εξετάσουν στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πόλης - κράτους. Αρχίζει λοιπόν ένα πείραμα, μια θεωρητική κατασκευή εξαρχής μιας πόλης, που συγκροτείται σιγά-σιγά για να φτάσει από το πρωτόγονο στάδιο στην πλήρη ανάπτυξή της. Πώς λειτουργεί λοιπόν η δικαιοσύνη μέσα σ' αυτόν τον ζωντανό οργανισμό, μέσα σε αυτή τη μεγάλη συλλογική ψυχή; Σε αυτό το ερώτημα προσπαθεί να απαντήσει ο Σωκράτης. Μια διευκρίνιση είναι αναγκαία· με τον όρο *πόλις* δηλώνεται η πόλη - κράτος, που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαϊκή εποχή στον ελληνικό χώρο. Με τον όρο *πολιτεία* δηλώνεται το πολίτευμα, οι βασικές δηλαδή αρχές που υπόκεινται στη νομοθεσία και στους θεσμούς της πόλης.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Ποιο είναι το περιεχόμενο του όρου *τάξη*, και πώς διαιρούνται συνοπτικά οι τάξεις στην πλατωνική πολιτεία;

Απάντηση

Σελίδα 87: Και στον ινδοευρωπαϊκό χώρο και στην αρχαία Αίγυπτο ο πληθυσμός χωριζόταν σε τρεις τάξεις: χειρώνακτες, πολεμιστές, ιερείς. Βέβαια ο όρος τάξη, όταν χρησιμοποιείται για τις κοινωνίες αυτές, είναι ένας εξόφθαλμος αναχρονισμός, αλλά πάντως σαφέστερος από άλλους συνώνυμους, όπως κοινωνική ομάδα, κάστα κ.τ.τ. Κατ' ουσίαν με τον όρο *τάξη* δηλώνεται εδώ η "λειτουργία" μιας ομάδας μέσα στην κοινωνία. Τριμερής είναι λοιπόν και η διαίρεση στην πλατωνική πολιτεία: δημιουργοί, φύλακες - επίκουροι, φύλακες - άρχοντες (βασιλείς). Κατ' ουσίαν πρόκειται για δύο τάξεις, επειδή η ανώτερη προέρχεται κατόπιν αυστηρής επιλογής από τη μεσαία.

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Ποιες οι αρμοδιότητες κάθε τάξης στην ιδανική Πολιτεία;

Απάντηση

Σελίδα 87: Η κατώτερη τάξη (δημιουργοί), που είναι και η πολυπληθέστερη, συγκροτείται από τους γεωργούς, τους τεχνίτες, τους εμπόρους και γενικά τους χειρώνακτες. Είναι βέβαια αποκλεισμένη από την εξουσία, εργάζεται όμως προστατευμένη και μπορεί να πλουτίζει ως ένα σημείο φυσικά. Οι μεγάλες οικονομικές διαφορές δεν είναι επιτρεπτές. Η τάξη αυτή είναι υποχρεωμένη να συντηρεί, αλλά όχι πλουσιοπάροχα, τις δύο άλλες ηγεμονικές τάξεις. Παιδιά ωστόσο που έχουν γεννηθεί στην τάξη των δημιουργών, αλλά έχουν να επιδείξουν εξαιρετικά προσόντα, μεταπηδούν στην ανώτερη τάξη και αντιστρόφως. Υπάρχει λοιπόν πρόβλεψη για την κοινωνική κινητικότητα.

Οι φύλακες - επίκουροι επωμίζονται στρατιωτικά και διοικητικά καθήκοντα και γενικά είναι αφοσιωμένοι στην υπηρεσία του κράτους. Οι *φύλακες - παντελείς* αναλαμβάνουν, μετά τα 50 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας. Πρόκειται συνεπώς για μια αριστοκρατία του πνεύματος, που εξουσιάζει και συνάμα υπηρετεί το πλήθος.

ΑΣΚΗΣΗ 8

Εκφώνηση

Με ποια κριτήρια επιλέγονται οι φύλακες και τι περιλαμβάνει το κάθε στάδιο της αγωγής τους;

Απάντηση

Σελίδα 88: Το ενδιαφέρον του νομοθέτη επικεντρώνεται στην ορθή αγωγή των φυλάκων, που έχουν επιλεγεί με κριτήρια την καλή σωματική τους διάπλαση και την οξύνοια. Στο πρώτο στάδιο επιδιώκεται η εξισορρόπηση γυμναστικής και μουσικής αγωγής. Γυμναστική σημαίνει: φροντίδα για την ευεξία του σώματος, απλές ασκήσεις, υγιεινός τρόπος διαβίωσης. Μουσική είναι η ενασχόληση με τις καλές τέχνες: μουσική, χορός, τραγούδι, ανάγνωση, καλλιέργεια της εικαστικής ευαισθησίας. Ο νομοθέτης φυσικά επαγρυπνεί για τη μορφή και το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής έκφρασης. Ένας δεύτερος κύκλος εκπαίδευσης (από τα 20 ως τα 30) περιλαμβάνει κυρίως τις μαθηματικές επιστήμες: αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική. Κορωνίδα της εκπαιδευτικής πορείας είναι η πενταετής (από τα 30 ως τα 35) σπουδή της διαλεκτικής (*φιλοσοφία*) που οδηγεί στην ύψιστη μορφή γνώσης, δηλαδή στην αναζήτηση της ουσίας όλων των πραγμάτων και στη θέαση του Αγαθού.

ΑΣΚΗΣΗ 9

Εκφώνηση

Ποιες ήταν οι προϋποθέσεις προαγωγής των φυλάκων - επικούρων σε φύλακες - παντελείς και ποιες είναι οι ενασχολήσεις, οι ευθύνες και ο τρόπος ζωής των τελευταίων;

Απάντηση

Σελίδα 88: Η πορεία προς την ολοκλήρωση του ενάρετου ανθρώπου είναι τραχεία και γεμάτη δυσκολίες. Όσοι από τους φύλακες - επικούρους υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθοριστεί προάγονται μετά τα 50 τους έτη σε φύλακες παντελείς, δηλαδή σε φύλακες - άρχοντες (βασιλείς). Οι ενασχολήσεις αυτής της ολιγάριθμης αρχηγείας (ελίτ) είναι εν μέρει πρακτικές (διοίκηση του κράτους) και εν μέρει θεωρητικές, δηλαδή ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία. Οι άρχοντες έχουν την ευθύνη για την εκπαίδευση της νέας γενιάς των φυλάκων, ζουν μακάρια, επειδή απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές που μόνο αυτές διαρκούν, και όταν πεθάνουν τιμώνται ως ήρωες.

ΑΣΚΗΣΗ 10

Εκφώνηση

Ποια κατάσταση επικρατούσε για μεγάλα διαστήματα στην αθηναϊκή δημοκρατία και πώς μπορούσε να αντιμετωπιστεί, κατά τον Πλάτωνα;

Απάντηση

Σελίδα 89-90: Για μεγάλα διαστήματα η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν έρμαιο στα χέρια αδίστακτων δημαγωγών, που, όπως επισημαίνει ο κωμωδιογράφος, «καλόπιαναν, εθώπευαν, κολάκευαν και εξαπατούσαν τον Δήμο». Στο όνομα μιας δήθεν ιστοιμίας η ανάθεση πολλών αξιωμάτων γινόταν με κλήρωση! Για κρίσιμα θέματα δεν αποφάσιζε ο ορθός λόγος, αλλά η βοή του πλήθους και η πειθώ του ρήτορα. Η μοναδική λοιπόν ελπίδα κατά τον Πλάτωνα ήταν είτε να φιλοσοφήσουν οι άρχοντες, είτε να αναλάβουν τα ηνία του κράτους οι φιλόσοφοι.

ΑΣΚΗΣΗ 11

Εκφώνηση

Με ποια αλληγορία στηρίζει ο Πλάτωνας τη θέση ότι η πολιτεία μπορεί να διοικηθεί σωστά μόνο αν φιλοσοφήσουν οι άρχοντες ή αν αναλάβουν τα ηνία του κράτους οι φιλόσοφοι;

Απάντηση

Σελίδα 90: Σε μια δραματική αλληγορία παρουσιάζεται το σκάφος της πολιτείας να ταξιδεύει ακυβέρνητο. Ο ιδιοκτήτης που είναι μύωπας και κουφός δεν γνωρίζει τη ναυτική τέχνη. Τα μέλη του πληρώματος φιλονεικούν μεταξύ τους και κανείς δεν σκέπτεται ότι χρειάζεται ένας έμπειρος κυβερνήτης που να γνωρίζει τις θέσεις των άστρων και τις ιδιοτροπίες των ανέμων. Ο μόνος που μπορεί να οδηγήσει με ασφάλεια μέσα από την τρικυμία το "μεθυσμένο καράβι" είναι ο κυβερνήτης - φιλόσοφος.

ΑΣΚΗΣΗ 12

Εκφώνηση

Γιατί οι φιλόσοφοι-βασιλείς είναι οι πιο κατάλληλοι για τη διακυβέρνηση της πολιτείας και τι σημαίνει ο όρος βασιλεύς στον Πλάτωνα; Να παραθέσετε τα χαρακτηριστικά των φιλοσόφων - βασιλέων που εγγυώνται τη σωστή διακυβέρνηση της πολιτείας.

Απάντηση

Σελίδα 90: Οι *φιλόσοφοι - βασιλείς* (ο όρος *βασιλεύς* στον Πλάτωνα δηλώνει απλώς τον άρχοντα, όχι τον απόλυτο μονάρχη που αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα ή από τη θέληση του Θεού) είναι προσωπικότητες που δεν διαθέτουν μόνο γνώσεις και συνθετική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος για να διοχετεύσουν μέσα στη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητα τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια για να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους.

ΑΣΚΗΣΗ 13

Εκφώνηση

Ποιες θεμελιώδεις αρετές «ενσαρκώνει» η ιδεώδης πολιτεία κατά τον Πλάτωνα;

Απάντηση

Σελίδα 90: Η ιδεώδης πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: είναι σοφή, επειδή οι άρχοντες της (οι *φιλόσοφοι - βασιλείς*) είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το Αγαθόν. Είναι ανδρεία, επειδή οι φύλακες - επίκουροι είναι ανδρείοι και μπορούν να υπερασπισθούν αφενός την εδαφική της ακεραιότητα και αφετέρου τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα. Κοσμείται από *σωφροσύνη* (αυτοκυριαρχία και νομιμοφροσύνη), επειδή ανάμεσα στις τρεις τάξεις βασιλεύει η αρμονία, που προκύπτει από την υποταγή της κατώτερης στις ανώτερες. Είναι τέλος η πολιτεία αυτή δίκαιη, επειδή το κάθε στοιχείο εκπληρώνει τη λειτουργία του, χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων, με άλλα λόγια: ο καθένας πράττει το έργο που του έχει ανατεθεί και δεν *πολυπραγμονεί*.

ΑΣΚΗΣΗ 14

Εκφώνηση

Ποια είναι τα μέρη της ψυχής, κατά τον Πλάτωνα, σε ποια σχέση βρίσκονται με τις τάξεις της πολιτείας και σε ποια σχέση πρέπει να βρίσκονται μεταξύ τους, για να θεωρείται ο άνθρωπος δίκαιος;

Απάντηση

Σελίδα 90-91: Εφόσον λοιπόν το όλον, η μεγάλη ψυχή, είναι ισορροπημένη και δίκαιη, και ο μικρόκοσμος, δηλαδή η ατομική ψυχή (στον Πλάτωνα ο όρος *ψυχή* δηλώνει και το χαρακτήρα, την προσωπικότητα, ακόμη και τον νου) είναι αρμονική. Το κατώτερο μέρος (κίνητρο, τάση) της, το *άλόγιστον* ή *έπιθυμητικόν*, που επιδιώκει την εκπλήρωση των βασικών αναγκών (φαγητό, ποτό, έρωτας) και γι' αυτόν τον λόγο είναι φιλοχρήματο και φιλοκερδές, τιθασεύεται από το *θυμοειδές*. Και τα δύο μαζί υπακούουν στο ανώτερο στοιχείο, το *λογιστικόν* που ηγεμονεύει· η αντιστοιχία ανάμεσα στα τρία μέρη της ψυχής και στις τρεις τάξεις είναι προφανής. Κάθε άνθρωπος λοιπόν είναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία (νους, καρδιά, επιθυμίες), που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του, βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση. Αν τα άλλα στοιχεία υφαρπάσουν την εξουσία του *λογιστικού*, τότε επέρχονται η σύγχυση και η καταστροφή. Την αρμονία διασφαλίζει η Δικαιοσύνη που απονέμει στον καθένα ό,τι του ανήκει και τον τοποθετεί στην θέση που του αρμόζει.

ΑΣΚΗΣΗ 15

Εκφώνηση

Ποιοι ορισμοί δίνονται στην *Πολιτεία* για τη δικαιοσύνη και από ποιους;

Απάντηση

Σελίδα 91: Το μείζον πρόβλημα που συζητείται στην *Πολιτεία* είναι η δικαιοσύνη. Στην αρχή του διαλόγου διατυπώνονται διάφορες απόψεις περί του τι είναι δικαιοσύνη. Ο Κέφαλος που εκπροσωπεί την παλιά γενιά νομίζει ότι δικαιοσύνη είναι η εντιμότητα στις συναλλαγές. Έτσι ο πλούσιος έχει την δυνατότητα να είναι δίκαιος, επειδή μπορεί να εξοφλεί τα χρέη του. Ο Πολέμαρχος διισχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι να αποδίδεις τα ίσα, καλό στον φίλο, κακό στον εχθρό. Παραβλέπει όμως το γεγονός ότι ο φίλος ενδέχεται να είναι άδικος και ο εχθρός δίκαιος. Ο σοφιστής Θρασύμαχος είναι ωμός· το συμφέρον του ισχυρού καθορίζει το τι είναι δίκαιο. Ο Γλαύκων, που είναι κατά κάποιον τρόπο το φερέφωνο της αριστοκρατικής ηθικής, θεωρεί τη δικαιοσύνη ως μια υποκριτική κοινωνική σύμβαση που επιβάλλεται από τους πολλούς και αδύνατους για την αυτοπροστασία τους. Όλοι αυτοί οι ορισμοί εμπεριέχουν ένα κόκκο αλήθειας, αλλά αποδεκτός τελικά γίνεται ο ορισμός του Σωκράτη: «τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν», με άλλα λόγια: ο καθένας οφείλει να πράττει για το κοινωνικό σύνολο εκείνο «εἰς ὃ αὐτοῦ ἢ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἶη» (433a).

ΑΣΚΗΣΗ 16

Εκφώνηση

Πώς εξηγεί ο Πλάτων την άποψή του ότι στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές;

Απάντηση

Σελίδα 91-92: Ο ορισμός της δικαιοσύνης: τὸ τὰ αὐτοῦ πράττειν μπορεί να είναι σωτήριος για μίαν επιχείρηση, αλλά σε μία κοινωνία ποιος, όσο σοφός και αδέκαστος κι αν είναι, και με ποια κριτήρια θα καθορίσει τι πρέπει να πράττει ο άλλος; Δεν αναιρείται η ισότητα, όταν εφαρμοσθεί η αρχή αυτή; Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πλάτωνα θα πρέπει να την εντάξουμε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο προβληματισμού που συμπεριλαμβάνει ακόμη και κοσμολογικές αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο (απ. 94), «Ἥλιος οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν Δίκης ἐπίκουροι ἐξευρήσουσιν». Ούτε ο ήλιος λοιπόν δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια, μέσα στα οποία κινείται. Αν τυχόν και τα υπερβεί, τότε οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δικαιοσύνης (πρόσεξε τη χρήση του όρου *επίκουρος* και στην ιδεώδη πολιτεία *επίκουροι* ονομάζονται όσοι επιβλέπουν την επιβολή της τάξης) θα τον βρουν και θα τον επαναφέρουν στην τροχιά του. Ξεφεύγοντας από τα όριά του ο Ἥλιος διαπράττει *ὑβριν* που τιμωρείται αυστηρά. Ἐτσι λοιπόν και ο άνθρωπος, για να μην διαπράττει αδικία, οφείλει να μην υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια. Αν ο ίδιος δεν είναι σε θέση είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειρότερου, του σοφότερου, του σωφρονέστερου. Δικαιοσύνη λοιπόν είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχομένων τάσεων της ψυχής. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το *γνώθι σαυτόν* και τον συνακόλουθο αυτοπεριορισμό. Αν ο άνθρωπος διερευνήσει τον εαυτό του και αποδεχτεί τα όριά του, τότε η συμπεριφορά του απέναντι στους συνανθρώπους του, στην πόλη, στους θεούς, στη φύση είναι η ορθή.

Από την άποψη αυτή στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές, η σοφία που διαβλέπει και εκτιμά το βάρος της προσωπικότητάς μας, η ανδρεία που έχει το θάρρος να αποδεχθεί την εκτίμηση, και τέλος η σωφροσύνη που επιβάλλει τον αυτοέλεγχο.

ΑΣΚΗΣΗ 17

Εκφώνηση

Ποια είναι τα γνωρίσματα της ιδεώδους πολιτείας, κατά τον Πλάτωνα, και ποιο το διαστρεβλωμένο απότοκο αυτής;

Απάντηση

Σελίδα 92: Η ιδεώδης πολιτεία είναι αριστοκρατική, αλλά η αριστοκρατία της δεν βασίζεται στην καταγωγή παρά στο πνεύμα. Η φθορά της έχει αίτια εσωτερικά, την ανάμειξη του χρυσού με το χάλκινο γένος. Διαστρεβλωμένο λοιπόν απότοκό της είναι η τιμοκρατική πολιτεία (ιστορικό πρότυπο: η Σπάρτη). Η πολιτεία αυτή είναι φιλοπόλεμη και υποχείριο της φιλαργυρίας. Έτσι, ο τιμοκρατικός άνθρωπος είναι παραδομένος στο θυμοειδές στοιχείο και επιδιώκει συνεχώς τιμές, διακρίσεις, πλούτο και ηδονές.

ΑΣΚΗΣΗ 18

Εκφώνηση

Τι γνωρίζετε για το πολίτευμα της Ολιγαρχίας και το ρόλο των κηφήνων σε αυτό;

Απάντηση

Σελίδα 92: Από την Τιμοκρατία προκύπτει η Ολιγαρχία (πλουτοκρατία), όπου ο άμετρος πλουτισμός εκκολάπτει ένα πλήθος κηφήνων. Άλλοι από αυτούς έχουν κεντρί (οι κακούργοι) και άλλοι είναι άκεντροι (οι πτωχοί), όλοι τους όμως επιδιώκουν την ανατροπή της πολιτείας. Ο ολιγαρχικός λατρεύει το χρήμα, περιφρονεί την παιδεία, αδιαφορεί για την τιμή και την υπεράσπιση της πατρίδας του. Ως πρότυπο ο Πλάτωνας θα πρέπει να είχε υπόψη του την αποικία των Φοινίκων, την Καρχηδόνα, με τους μυωπικούς ηγεμόνες που έθεταν υπεράνω των πάντων το προσωπικό τους συμφέρον.

ΑΣΚΗΣΗ 19

Εκφώνηση

Πώς προκύπτει το πολίτευμα της Δημοκρατίας; Ποια είναι τα γνωρίσματά της;

Απάντηση

Σελίδα 92: Οι κηφίνες συνεχώς πληθύνονται, επειδή οι ολιγαρχικοί ευνοούν την κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας των απόρων, για να πλουτίζουν οι ίδιοι ακόμη πιο πολύ. Όταν οι κηφίνες συνειδητοποιήσουν τη δύναμή τους, ανατρέπουν την ολιγαρχία και εγκαθιστούν ένα ανάπηρο πολίτευμα, τη Δημοκρατία. Εδώ επιτρέπονται τα πάντα· ο καθένας πράττει και λέγει ό, τι θέλει και ζει όπως θέλει. Τα αξιώματα μοιράζονται με κλήρο, ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι οι πολίτες είναι ίσοι. Οι δάσκαλοι φοβούνται και κολακεύουν τους μαθητές, οι γέροντες συμπεριφέρονται σαν να είναι νέοι, ακόμη και τα ζώα ωθούν έξω από τον δρόμο τους ανθρώπους!

ΑΣΚΗΣΗ 20

Εκφώνηση

Ποιες συνθήκες οδηγούν στην Τυραννίδα, κατά τον Πλάτωνα, και ποια είναι τα γνωρίσματα του τυράννου;

Απάντηση

Σελίδα 92: Η άμετρη ελευθερία της Δημοκρατίας οδηγεί στην αναρχία. Μέσα στην πόλη δημιουργείται πόλωση. Από τη μια είναι οι άπληστοι ολιγαρχικοί και από την άλλη οι άκεντροι κηφήνες (οι πτωχοί) που έχουν ωστόσο ως προστάτες τους κηφήνες με κεντρί. Όταν λοιπόν ο κακούργος κηφήνας αναλάβει με τη βοήθεια του Δήμου την εξουσία, εγκαθιστά την Τυραννίδα. Ως τύραννος πια λησμονεί τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους πτωχούς για την αναδιανομή του πλούτου, κηρύσσει πολέμους για να αποσπά τον λαό από τα προβλήματά του και καταδιώκει τους επιφανείς πολίτες. Για να προστατευθεί από τους αγανακτισμένους και ελευθερόφρονες συγκροτεί σωματοφυλακή από απελεύθερους. Ο τυραννικός άνθρωπος περιτριγυρίζεται από σμήνος ηδονών, κλέπτει, συκοφαντεί και διαπράττει κάθε είδους ανοσιούργημα.

ΑΣΚΗΣΗ 21

Εκφώνηση

Ποιος εκφραστικός τρόπος ονομάζεται αλληγορία;

Απάντηση

Σελίδα 103: Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί. Πρόκειται συνεπώς για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση.

ΑΣΚΗΣΗ 22

Εκφώνηση

Σε τι αναφέρεται η αλληγορία του σπηλαίου, όπως αναπτύσσεται στην αρχή του Ζ' βιβλίου της Πολιτείας; Παρουσιάστε το περιεχόμενό της.

Απάντηση

Σελίδα 103: Η αλληγορία του σπηλαίου, όπως αναπτύσσεται στην αρχή του Ζ' βιβλίου της *Πολιτείας*, αναφέρεται στην επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρώπινη φύση, στην υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλαδή ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του, αλλά και γενικότερα στην αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης.

Ας φανταστούμε λοιπόν, λέει ο Σωκράτης, δεσμώτες σε μια σπηλιά, που δεν βλέπουν παρά μόνο σκιές να προβάλλονται στο βάθος πάνω στο τοίχωμα. Οι άνθρωποι αυτοί πιστεύουν ότι οι σκιές είναι η μοναδική αλήθεια. Αν τώρα ορισμένοι λυθούν από τα δεσμά τους και ανεβούν σκαλί - σκαλί προς την έξοδο, όπου λάμπει το φως του ηλίου, είναι βέβαιο ότι θα δυσανασχετήσουν από τη λάμψη που πληγώνει την όρασή τους και θα επιστρέψουν στο δεσμωτήριό τους. Αν ωστόσο εξαναγκαστούν να παραμείνουν στο φως, θα αρχίσουν βαθμιαία να συνηθίζουν στη λάμψη και θα μπορέσουν να ατενίσουν τον ήλιο, που συμβολίζει την ιδέα του Αγαθού, και να αναγνωρίσουν την κυριαρχία του στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων. Από οίκτο θα θελήσουν να ελευθερώσουν τους παλαιούς συντρόφους τους. Αν όμως ξαναβρεθούν μέσα στη σπηλιά, το σκοτάδι θα βλάψει την όρασή τους και θα τους εκθέσει στην καταφρόνια των άλλων, οι οποίοι ενδέχεται να επιτεθούν στους επίδοξους ελευθερωτές τους και να τους εξοντώσουν (ευανάγνωστος υπαινιγμός στην καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη). Παρά τον κίνδυνο ωστόσο, ο απελευθερωμένος δεσμώτης, ο φιλόσοφος δηλαδή, έχει την υποχρέωση να κατέλθει στη σπηλιά και να προσπαθήσει να αναμορφώσει τους δεσμώτες.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Ποιες πληροφορίες για την καταγωγή και την παιδική ηλικία του Αριστοτέλη αντλούνται από τις αρχαίες πηγές;

Απάντηση

Σελίδα 127: Όταν ο Αριστοτέλης πέθανε στη Χαλκίδα ήταν –σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές μας– «τριών που και ἑξήκοντα ἔτων»· ήταν τότε το τρίτο έτος της εκατοστής δέκατης τέταρτης Ολυμπιάδας σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Απολλόδωρου, όπως τους μαθαίνουμε από τον Διογένη τον Λαέρτιο (3ος αι. μ.Χ.). Ο θάνατος λοιπόν του Αριστοτέλη συνέβη στα 322 π.Χ. Όλα αυτά θα πουν πως ο Αριστοτέλης πρωτοείδε το φως του ήλιου στα 384 π.Χ. Το όνομα μιας μικρής, ασήμαντης μακεδονικής πόλης επρόκειτο, χάρη σ' αυτό το γεγονός, να χαραχθεί στη μνήμη των ανθρώπων: «Ἀριστοτέλης πόλεως μὲν ἦν Σταγείρων, τὰ δὲ Στάγειρα πόλις Θράκης πλησίον Ὀλύνθου καὶ Μεθώνης». Και ο παλιός βιογράφος του Αριστοτέλη αισθάνθηκε, όπως βλέπετε, την ανάγκη να χρησιμοποιήσει άλλα γνωστότερα γεωγραφικά ονόματα για να πληροφορήσει τους αναγνώστες του προς τα πού θα έπρεπε να φανταστούν ότι βρισκόταν ο τόπος που γέννησε τον Αριστοτέλη. Ποιος θα ήξερε τα Στάγειρα, τη μικρή πόλη της Χαλκιδικής;

Ο πατέρας του λεγόταν Νικόμαχος και ήταν γιατρός στην αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα του Γ'. Μικρός ακόμη θα είχε επομένως ο Αριστοτέλης την ευκαιρία να γνωρίσει κοντά στον πατέρα του έναν περίεργο και ενδιαφέροντα κόσμο: τον κόσμο της ιατρικής. Τη συνήθεια να καταβροχθίζει βιβλία ο Αριστοτέλης θα την είχε ασφαλώς από τα μικρά του χρόνια· τα βιβλία της βιβλιοθήκης του πατέρα του, τα ιατρικά βιβλία, θα είχαν ασφαλώς περάσει και ξαναπεράσει από τα χέρια του. Ο ίδιος θα βεβαιώσει αργότερα –ολοφάνερα με πολύ καημό– ότι κανείς δεν γίνεται γιατρός διαβάζοντας μόνο βιβλία· ποιος όμως θα μπορούσε να αρνηθεί πόσο ευαίσθητη είναι σε ορισμένες επιδράσεις η ψυχή μας σ' αυτήν την περίοδο της ζωής μας;

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Πότε έφτασε ο Αριστοτέλης στην Αθήνα για πρώτη φορά και γιατί επέλεξε την Ακαδημία για τις σπουδές του;

Απάντηση

Σελίδα 127: Δεκαεφτά χρονών ήταν ο γιος του Ασκληπιάδη Νικόμαχου –ορφανός από χρόνια από πατέρα– όταν έφτασε στην Αθήνα στα 367 π.Χ. να σπουδάσει στην Ακαδημία, τη σχολή του Πλάτωνα. Τα έργα του μεγάλου δασκάλου –όσα είχαν γραφτεί ως την εποχή εκείνη– θα του ήταν ασφαλώς γνωστά. Η μαγεία του πλατωνικού λόγου θα πρέπει να ήταν που οδήγησε τα βήματά του με αποφασιστικότητα προς την Ακαδημία. Αλλιώς γιατί, αλήθεια, να διάλεξε αυτήν από το πλήθος των σχολών που υπήρχαν τότε στην Αθήνα;

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποια επίδραση είχε η απουσία του Πλάτωνα και το περιβάλλον της Ακαδημίας γενικά στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του;

Απάντηση

Σελίδα 127-128: Τον Πλάτωνα πάντως ο Αριστοτέλης δεν τον βρήκε τότε στην Αθήνα· ο μεγάλος δάσκαλος είχε πριν από λίγο αναχωρήσει για τη Σικελία· ήταν το δεύτερο από τα τρία ταξίδια που επιχείρησε στην περιοχή εκείνη του ελληνισμού κυνηγώντας το όνειρό του, να δει, με τη βοήθεια των ισχυρών φίλων που είχε εκεί, να παίρνουν ζωή οι πολιτικές του ιδέες και διδασκαλίες. Να ήταν άραγε η απουσία του Πλάτωνα από την Αθήνα τον καιρό που έφτασε εκεί νεαρός σπουδαστής ο Αριστοτέλης ένα γεγονός με αποφασιστική σημασία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του Σταγειρίτη; Δεν δυσκολεύεται κανείς να απαντήσει καταφατικά στο ερώτημα αυτό, κυρίως μάλιστα όταν λάβει υπόψη του ότι η Ακαδημία δεν ήταν απλώς μια σχολή, μια από τις πολλές που υπήρχαν τότε στην Αθήνα. Η σημασία της Ακαδημίας βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής, που διατηρώντας και μέσα στο πλαίσιο της Ακαδημίας ο καθένας τη δική του προσωπικότητα, το δικό του επιστημονικό "πιστεύω", προωθούσαν όλοι μαζί την επιστημονική έρευνα παίρνοντας ο ένας από τον άλλο χρήσιμες παρορμήσεις και επιδρώντας θετικά ο ένας στον άλλον.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Ποια η επιρροή του Εύδοξου από την Κνίδα στην ψυχοσύνθεση του Αριστοτέλη;

Απάντηση

Σελίδα 128: Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία, όταν ήρθε να σπουδάσει σ' αυτήν, ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν λοιπόν μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά»· πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Ποια σχέση διαμορφώθηκε ανάμεσα στον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα μετά την επιστροφή του τελευταίου στην Αθήνα;

Απάντηση

Σελίδα 128: Η επιστροφή του Πλάτωνα στην Αθήνα έγινε μόλις δυο χρόνια αργότερα· ο Πλάτωνας είχε πια τότε περάσει τα εξήντα, ενώ ο Αριστοτέλης μόλις πλησίαζε τα είκοσι. Ο έμπειρος δάσκαλος δεν χρειάστηκε πολύ για να διακρίνει με τι αρετές ήταν προικισμένος ο νεαρός μαθητής του. Ό,τι βέβαια θα θαύμασε πιο πολύ σ' αυτόν θα ήταν η οξύνοιά του. Στην αρχαιότητα υπήρχε το ανέκδοτο ότι ο Πλάτωνας έδωσε στον Αριστοτέλη το παρανόμι "ο Νους", ο Νους της σχολής. (Μια αρχαία πηγή μας διηγείται πως «Όταν έλειπε από το μάθημα ο Αριστοτέλης, ο Πλάτωνας έλεγε πικραμένος: "Λείπει ο Νους, άρα σήμερα το ακροατήριό μου είναι κουφό"».) Ο Πλάτωνας όμως έδωσε κι ένα δεύτερο παρατσούκλι στον Αριστοτέλη· τον είπε "αναγνώστη", γιατί ο Αριστοτέλης έμενε μερικές φορές και διάβαζε στο σπίτι του αντί να πηγαίνει στο μάθημα.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Ποιες ήταν οι δραστηριότητες του Αριστοτέλη στην Ακαδημία και ποιες οι συνέπειες της διδασκαλίας του και των ιδεών του στις σχέσεις του με τους συναδέλφους του;

Απάντηση

Σελίδα 128-129: Είκοσι χρόνια έμεινε ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία. Μετά τη συμπλήρωση των βασικών σπουδών του κύριο έργο του είχε πια την επιστημονική έρευνα και τη διδασκαλία. Η διδασκαλία του στην Ακαδημία και οι ιδέες που με αυτήν μετέδιδε στους μαθητές του έφεραν συχνά τον Αριστοτέλη αντιμέτωπο με τους συναδέλφους του στην Ακαδημία, τον Ηρακλείδη, τον Σπεύσιππο, τον Ξενοκράτη· ήταν αληθινά αλύπητη μερικές φορές η κριτική που ασκούσε σε βάρος τους. Και του Πλάτωνα οι απόψεις δεν ξέφυγαν από τον έλεγχο του Αριστοτέλη. Τι να πει κανείς για την κριτική που ασκούσε σε βάρος άλλων σχολών και των εκπροσώπων τους; Έτσι καταλαβαίνουμε πώς συνέβαινε να έχει ο Αριστοτέλης λίγους μόνο φίλους, πολλούς όμως εχθρούς. Ο χαρακτήρας του δεν θα ήταν βέβαια άσχετος με αυτό το γεγονός, σχεδόν όμως τις περισσότερες φορές ήταν η βαθιά του πίστη πως οι δικές του απόψεις βρίσκονταν πιο κοντά στην αλήθεια αυτό που τον εξωθούσε στην αυστηρή κριτική των απόψεων των άλλων· όταν είχε να διαλέξει ανάμεσα στους φίλους και στην αλήθεια –μας το βεβαιώνει ο ίδιος– θεωρούσε «ὄσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν». Πώς να συμπεριφερόταν διαφορετικά ένας άνθρωπος που πίστευε ακράδαντα πως του αληθινού φιλοσόφου γνώρισμα είναι να έχει το κουράγιο ακόμη «καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς ἀληθείας», να θυσιάζει δηλαδή ακόμη και τις πιο προσωπικές του απόψεις, αν είναι να σωθεί η αλήθεια;

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Πότε πήγε ο Αριστοτέλης στη Μακεδονία και για ποιο λόγο;

Απάντηση

Σελίδα 133: Εγκαταστημένος στη Μακεδονία (343/2 π.Χ.) ο Αριστοτέλης ανέλαβε, με πρόσκληση του βασιλιά Φίλιππου, την αγωγή του Αλέξανδρου, του νεαρού (δεκατριών, τότε, χρονών) διαδόχου του θρόνου. Η εκπαίδευση γινόταν συνήθως στη Μίεζα, μια μικρή κωμόπολη κοντά στην Πέλλα. Για την αγωγή του Αλέξανδρου ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε κατά κύριο λόγο τα ομηρικά έπη (με την ευκαιρία μάλιστα αυτή ο φιλόσοφος επιμελήθηκε μια καινούργια έκδοση των ομηρικών επών).

ΑΣΚΗΣΗ 8

Εκφώνηση

Πότε εγκαταστάθηκε στην Αθήνα για δεύτερη φορά ο Αριστοτέλης και ποια η συγγραφική του δραστηριότητα;

Απάντηση

Σελίδα 133: Στη Μακεδονία ο Αριστοτέλης έμεινε ως το 335. Το κλίμα που επικρατούσε τώρα στην Αθήνα ευνοούσε την επάνοδό του εκεί. Συνοδευμένος λοιπόν από τον Θεόφραστο ξαναγύρισε στον τόπο που είχε γίνει γι' αυτόν μια δεύτερη πατρίδα. Εκεί συνέχισε τις έρευνές του· μαζί, φυσικά, και τη διδασκαλία του, όχι όμως πια στην Ακαδημία, που τη διηύθυνε τώρα ο Ξενοκράτης, αλλά στο Λύκειο, το δημόσιο γυμναστήριο στον Λυκαβηττό, όπου δίδασκαν συνήθως ρήτορες και σοφιστές. Αργότερα, όταν ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή που θα διαφύλαττε και θα πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, αυτή πήρε το όνομα *Περίπατος*, ίσως από τον *περίπατον* τη στεγασμένη στοά του Λυκείου.

Δώδεκα χρόνια έζησε τη δεύτερη αυτή φορά ο Αριστοτέλης στην Αθήνα. Και ήταν όλα χρόνια απερίσπαστης δουλειάς. Ο φιλόσοφος συνθέτει τώρα το σημαντικότερο μέρος των *Πολιτικῶν* του (έχει άλλωστε προηγηθεί –κατά την περίοδο των ταξιδιών του– η συγκέντρωση των 158 *Πολιτειῶν* του, των μορφών διακυβέρνησης ή, όπως θα λέγαμε εμείς σήμερα, των συνταγμάτων ενός πλήθους ελληνικών πόλεων), ενώ παράλληλα συγγράφει σημαντικό μέρος από τα *Μετὰ τὰ φυσικά* του, το βιολογικού περιεχομένου έργο *Περί ζώων γενέσεως*, τα *Ἠθικά Νικομάχεια*.

ΑΣΚΗΣΗ 9

Εκφώνηση

Ποια ήταν η στάση του Αριστοτέλη απέναντι στους άλλους τα χρόνια της ωριμότητάς του;

Απάντηση

Σελίδα 133: Τα χρόνια έχουν περάσει. Ο Αριστοτέλης είναι πια τώρα ένας ώριμος και ήρεμος στοχαστής. Η συζήτηση μαζί του είναι τώρα ευκολότερη, γιατί και η δική του στάση απέναντι στις γνώμες των άλλων προσδιορίζεται τώρα από περισσότερη κατανόηση. Το πράγμα γίνεται φανερό ακόμη και στο ύφος των έργων του αυτής της περιόδου. Είναι άλλωστε και οι εξωτερικές συνθήκες που τον βοηθούν να αφοσιωθεί στο έργο του. Η ζωή για έναν Μακεδόνα δεν είναι τώρα δύσκολη στην Αθήνα.

ΑΣΚΗΣΗ 10

Εκφώνηση

Πότε και για ποιους λόγους ο Αριστοτέλης εγκατέλειψε οριστικά την Αθήνα;

Απάντηση

Σελίδα 133-135: Στα 323 έφτασε στην Αθήνα η είδηση ότι πέθανε ο Αλέξανδρος. Ο Αριστοτέλης αισθάνθηκε πως η ζωή του βρισκόταν πάλι μπροστά στον πιο μεγάλο κίνδυνο. Η συνταγή για τα ανεπιθύμητα πρόσωπα ήταν στην Αθήνα γνωστή από παλιά. Να βρεθεί ένας κατηγορος δεν ήταν καθόλου δύσκολο, και μια μικρή αφορμή ήταν αρκετή για να απαγγελθεί κατηγορία για ασέβεια. Στην περίπτωση του Αριστοτέλη την αφορμή την πρόσφερε ένα ποίημα που ο φιλόσοφος είχε γράψει για τον αξέχαστο φίλο του Ερμία, που είχε βρει στο μεταξύ μαρτυρικό θάνατο. Η κατηγορία βασίστηκε στο γεγονός ότι το ποίημα αυτό του Αριστοτέλη είχε τη μορφή ενός παιάνα, του παραδοσιακού ύμνου στον θεό Απόλλωνα. Ακριβώς το "έγκλημα" ήταν ότι χρησιμοποιήθηκε αυτό το ποιητικό σχήμα για να υμνηθεί ένας κοινός θνητός –για τους Αθηναίους, ας μη το έλεγαν, αυτός ο κοινός θνητός ήταν ένας δηλωμένος φίλος του Φίλιππου, του βασιλιά της Μακεδονίας. Άλλο δεν έμενε στον Αριστοτέλη παρά να εγκαταλείψει για δεύτερη φορά την Αθήνα. Τη φορά αυτή πήγε να ζήσει στην απέναντι Χαλκίδα, στο σπίτι που είχε εκεί από τη μητέρα του. Ο θάνατος τον βρήκε εκεί την επόμενη χρονιά.

ΑΣΚΗΣΗ 11

Εκφώνηση

Ποια γνώμη διατύπωσε ο Αριστοτέλης για την Αθήνα και τους Αθηναίους σύμφωνα με την παράδοση;

Απάντηση

Σελίδα 135: Η παράδοση λέει πως, όταν έφευγε ο Αριστοτέλης από την Αθήνα, τον ρώτησαν «Τίς ἐστὶν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις;». Εκείνος χαρακτήρισε την πόλη που τον φιλοξένησε τριάντα τόσα χρόνια με ένα αληθινά εντυπωσιακό επίθετο· την ονόμασε *παγκάλη*, πανέμορφη· παραπονέθηκε όμως πως πίσω από την ασύγκριτη ομορφιά της κρύβει μίαν ασχήμια από τις πιο σιχαμερές και τις πιο ανυπόφορες· χρησιμοποιώντας στίχους από την *Οδύσσεια* έκανε έναν δριμύ υπαινιγμό στους συκοφάντες, που δεν ήταν μόνο πολλοί στην Αθήνα· ήταν και ένα είδος που δεν έλειπε δυστυχώς ποτέ, αφού πάντα βρίσκονταν οι πρόθυμοι να διαδεχτούν τους προηγούμενους! Σύμφωνα με μια δεύτερη διήγηση τον ρώτησαν επίσης τις κρίσιμες εκείνες μέρες γιατί εγκατέλειπε την Αθήνα, κι εκείνος απάντησε ότι δεν ήθελε να δώσει στους Αθηναίους την ευκαιρία να σφάλουν για δεύτερη φορά σε βάρος της φιλοσοφίας, κάνοντας, βέβαια, τη φορά αυτή υπαινιγμό στη θανατική καταδίκη και στο τέλος του Σωκράτη.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Πού οφείλουν το όνομά τους τα *Ηθικά Νικομάχεια* και ποιο θέμα εξετάζει διεξοδικά ο φιλόσοφος στο Α' βιβλίο του έργου;

Απάντηση

Σελίδα 138: Στο Α' βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων* του, που οφείλουν το όνομά τους στον πατέρα ή στον γιο (Νικόμαχο) του Αριστοτέλη που πέθανε έφηβος, ο φιλόσοφος μίλησε διεξοδικά για το πιο μεγάλο αγαθό που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι (*τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν*). Έδωσε στο αγαθό αυτό την ονομασία *εὐδαιμονία* και προσπάθησε να καθορίσει τη φύση του και το περιεχόμενό του.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Στο περιεχόμενο και στους στόχους ποιων επιστημών («τεχνών») εντάσσεται το θέμα των *Ηθικών Νικομαχείων*,

Απάντηση

Σελίδα 138: Στην πραγματικότητα, με την πραγματεία του αυτή ο Αριστοτέλης εντάχθηκε στη χορεία εκείνων των στοχαστών που από τα μέσα περίπου του 5ου αιώνα π.Χ. προσπάθησαν –με συζητήσεις και με γραπτές πραγματείες– να ορίσουν το περιεχόμενο και τους στόχους δύο "επιστημών" (*τεχνών* έλεγαν ακόμη εκείνοι) που άρχισαν να κάνουν, τότε για πρώτη φορά, την εμφάνισή τους: της ηθικής και της αγωγής.

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποιους όρους χρησιμοποίησαν ο σοφιστής Πρωταγόρας και ένας σωκρατικός φιλόσοφος για να δηλώσουν τους στόχους και τις επιδιώξεις τους;

Απάντηση

Σελίδα 138: Όπως η αρχιτεκτονική, η ιατρική και οι άλλες τέχνες ήταν σε θέση να δηλώνουν ποια ήταν ακριβώς η συμβολή τους, είχαν και οι καινούργιες αυτές τέχνες την υποχρέωση να δηλώσουν τους δικούς τους στόχους και τις δικές τους επιδιώξεις (με άλλα λόγια: να πουν τι ήταν σε θέση να διδάξουν στους ανθρώπους). Άρχισαν έτσι να κάνουν την εμφάνισή τους διάφορες λέξεις-όροι, με τις οποίες απαντούσαν στα ερωτήματα αυτά οι στοχαστές που τις εισηγούνταν. Ο σοφιστής Πρωταγόρας λ.χ. υποστήριζε (όπως μαθαίνουμε από τον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο) πως ήταν σε θέση να διδάσκει στους μαθητές του την *εύβουλίαν*, να τους μεταδίδει δηλαδή την ικανότητα να σκέφτονται σωστά α) για τις υποθέσεις του σπιτιού τους (= πώς να κυβερνούν με τον καλύτερο τρόπο το νοικοκυριό τους) και β) για τις υποθέσεις της πολιτείας (= πώς να γίνουν ασυναγώνιστοι πολιτικοί και στα έργα και στους λόγους). Ένας σωκρατικός, πάλι, φιλόσοφος, ξεκινώντας αυτός από άλλη βάση και πολεμώντας αυτού του είδους τους όρους-αντιλήψεις, πρόβαλε τον όρο *εὐτυχία*, διακηρύσσοντας –προφανώς– ότι δεν έχει καμία σημασία ποιες ικανότητες έχει ο κάθε άνθρωπος, αφού –στο τέλος– το παν εξαρτάται από την καλή του τύχη. Και άλλοι όμως –καθόλου λίγοι– φιλόσοφοι πρόβαλαν, ο καθένας με τη δική του ορολογία, τις προσωπικές τους απόψεις για το σημαντικό αυτό θέμα.

Ένας λοιπόν από τους όρους αυτούς ήταν και ο όρος *εὐδαιμονία*.

ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Ποια ήταν η αρχική σημασία του όρου «ευδαιμονία»;

Απάντηση

Σελίδα 138: Ένας από τους όρους που χρησιμοποιήθηκαν για να δηλωθούν οι στόχοι και οι επιδιώξεις των σοφιστών και των σωματικών φιλοσόφων ήταν και ο όρος *εύδαιμονία*. Η λέξη, όπως βέβαια δείχνουν τα συστατικά της, σήμαινε αρχικά την εύνοια του *δαίμονος*, του θείου, βρισκόταν επομένως ο όρος αυτός πολύ κοντά, θα λέγαμε, στον όρο *εύτυχία*, αφού, όπως εκεί (στην *εύτυχία*), έτσι και εδώ (στην *εύδαιμονία*) εννοείται κάτι που δεν το πετυχαίνει ο άνθρωπος από μόνος του, αλλά κάτι που για να το αποκτήσει, πρέπει να το ζητήσει με προσευχή από τον θεό.

ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Ποιο νόημα είχε ο όρος «ευδαιμονία» για τον Ηράκλειτο και τον Δημόκριτο;

Απάντηση

Σελίδα 138-139: Ήδη ο Ηράκλειτος, ο μεγάλος Εφέσιος σοφός που έζησε γύρω στο 500 π.Χ., είχε πει ότι «ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων» (= δαίμων για τον άνθρωπο δεν είναι παρά ο χαρακτήρας του). Το ίδιο είχε πει και ο Δημόκριτος, ο μεγάλος ατομικός φιλόσοφος του 5ου/4ου αι. π.Χ., αυτός μάλιστα με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια: «εὐδαιμονίη ψυχῆς καὶ κακοδαιμονίη» διαβάζουμε σε ένα απόσπασμα από έργο του, και θέλει να πει: «είναι υπόθεση της ψυχής η ευδαιμονία και η κακοδαιμονία», ενώ σε ένα άλλο απόσπασμα διαβάζουμε ότι «εὐδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασιν οἰκεῖ οὐδὲ ἐν χρυσῷ· ψυχὴ οἰκητήριον δαίμονος», που πάει να πει: «η ευδαιμονία δεν κατοικεί = δεν έχει να κάνει με τα πλούσια κοπάδια και με το χρυσάφι· η ψυχή είναι η κατοικία του δαίμονος = με την ψυχή έχει να κάνει ο δαίμων» (ίσως ήθελε να πει: η ευδαιμονία και η κακοδαιμονία). Όλα αυτά θέλουν να πουν πως αυτό ακριβώς που ο άνθρωπος περιμένει από τον δαίμονα, από το θεϊόν, το έχει, στην πραγματικότητα, μέσα στον ίδιο τον εαυτό του· με άλλα λόγια: όλοι οι άνθρωποι επιζητούν την ευδαιμονία, μόνο όμως από τις δικές τους πράξεις εξαρτάται αν θα φτάσουν κάποτε ή όχι σ' αυτήν.

ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση

Από ποιες ιδέες επηρεάστηκε ο Αριστοτέλης σχετικά με την ευδαιμονία και πώς όρισε ο ίδιος την έννοια αυτή;

Απάντηση

Σελίδα 139: Ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος θέλουν να πουν πως αυτό ακριβώς που ο άνθρωπος περιμένει από τον *δαίμονα*, από το θείον, το έχει, στην πραγματικότητα, μέσα στον ίδιο τον εαυτό του· με άλλα λόγια: όλοι οι άνθρωποι επιζητούν την ευδαιμονία, μόνο όμως από τις δικές τους πράξεις εξαρτάται αν θα φτάσουν κάποτε ή όχι σ' αυτήν. Όλες λοιπόν αυτές οι ιδέες πρέπει, στο τέλος, να έγιναν καθοριστικές για του Αριστοτέλη τη σκέψη· το αποτέλεσμα ήταν ο ορισμός του της *εὐδαιμονίας* όπως τον διαβάζουμε στο τέλος του Α' βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων* του: «ή ευδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Ενέργεια λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία του ανθρώπου, όχι κατάσταση, και πάντως ενέργεια της ψυχής του, με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Το τελευταίο μέρος του ορισμού αυτού δείχνει καθαρά τη βαθιά πίστη του Αριστοτέλη πως την ευδαιμονία τους οι άνθρωποι μόνο με την κατάκτηση της αρετής μπορούν τελικά να την εξασφαλίσουν. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Αριστοτέλης αναζήτησε με πολλή επιμονή, αλλά και με πολύν, όπως θα δούμε, ρεαλισμό τον ορισμό της αρετής· στην πραγματικότητα τα *Ηθικά Νικομάχεια* είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αυτού θέματος.

ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση

Σε ποια μέρη διακρίνει την ψυχή του ανθρώπου ο Αριστοτέλης και πώς τα συσχετίζει με τις αρετές;

Απάντηση

Σελίδα 139: Πριν από όλα ο Αριστοτέλης χρειαζόταν να κάνει μια σημαντικότερη διάκριση. Ας παρακολουθήσουμε πώς οδηγήθηκε στη διάκριση αυτή: Η ψυχή του ανθρώπου, είπε ο Αριστοτέλης, αποτελείται κατ' αρχάς από δύο μέρη, από το *λόγον* *έχον* μέρος και από το *άλογον* (με δική μας διατύπωση: ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με το λογικό του). Η αρχική όμως αυτή διμερής "διαίρεση" κατέληξε σε μια τριμερή "διαίρεση", αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά *άλογον* μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά *λόγον* *έχον* μέρος της, και γ) ένα μέρος που μετέχει και του *άλογου* και του *λόγον* *έχοντος* μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είπε, έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε *έπιθυμητικόν*) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου (*ηθικές αρετές*), ενώ το δεύτερο, που αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας, έχει σχέση με τις *διανοητικές* μας *αρετές* (με τη σοφία λ.χ. ή τη φρόνηση). Έτσι ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε *ηθικές* και *διανοητικές*.

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Γιατί ο Αριστοτέλης αφιέρωσε το έργο του στη μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου και πώς μέσω αυτών διαφαίνεται ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας;

Απάντηση

Σελίδα 164: Διαβάσαμε ως τώρα μερικές ενότητες από το δεύτερο βιβλίο των *Ηθικών Νικομαχείων*, του έργου που ο Αριστοτέλης αφιέρωσε στην μελέτη των επιμέρους αρετών του ανθρώπου, είτε αυτών που σχετίζονται με τη γενικότερη συμπεριφορά του ατόμου και με τον χαρακτήρα του, είτε αυτών που σχετίζονται με το μυαλό του, με τη διάνοιά του. Προς τι όμως όλη αυτή η μελέτη; Για ποιον, στην πραγματικότητα, λόγο χρειάζεται να ψάξουμε να βρούμε τι θα πει *ανδρεία ή σωφροσύνη, δικαιοσύνη ή φρόνηση*; Η απάντηση του Αριστοτέλη στα ερωτήματα αυτά είναι ίδια με την απάντηση που θα έδινε κάθε αρχαίος Έλληνας: «Μα, φυσικά, για να γίνουμε καλοί πολίτες για να λειτουργήσουμε σωστά μέσα στην πόλη, ζώντας δίπλα σε όλους τους άλλους συν- πολίτες μας». Μια τέτοια απάντηση αφήνει να φανεί πως τις αρετές ο αρχαίος Έλληνας (ίδια, επομένως, ήταν και του Αριστοτέλη η αντίληψη) δεν τις επιδίωκε για χάρη του εαυτού του· η απόκτηση ή η μη απόκτησή τους από το άτομο δεν ήταν μια αποκλειστικά δική του υπόθεση, κάτι δηλαδή που αφορούσε μόνο τον ίδιο. Εκείνο που είχε σημασία για τον αρχαίο Έλληνα ήταν ότι με την απόκτηση των αρετών (ή με τη μη απόκτησή τους) θα λειτουργούσε τελικά με έναν συγκεκριμένο τρόπο μέσα στην πόλη του: σωστόν ή λανθασμένο. Καταλαβαίνουμε έτσι ότι η ηθική φιλοσοφία είναι στην πραγματικότητα μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας. Ο Αριστοτέλης το δηλώνει ολοκάθαρα με τον τρόπο που τελειώνει τα *Ηθικά* του *Νικομάχεια*: «Τώρα που μιλήσαμε για όλα αυτά, είναι η ώρα να μιλήσουμε και για νόμους και πολιτεύματα. Τότε θα έχουμε ολοκληρώσει την *περί τὰ ἀνθρώπινα* φιλοσοφία μας. Ας αρχίσουμε λοιπόν τον λόγο μας». Η παράξενη αυτή για τέλος βιβλίου φράση εξηγείται μόνο αν θεωρηθεί πέρασμα σε ένα καινούργιο βιβλίο. Το βιβλίο αυτό είναι τα *Πολιτικά*. Σ' αυτό, πράγματι, το βιβλίο του Αριστοτέλη ο λόγος είναι για τα θέματα που αυτός εξήγγειλε στο τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων* του.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Ποια θέματα αναπτύσσονται στα κεφάλαια των *Πολιτικών* που διδάσκονται σ' αυτό το βιβλίο;

Απάντηση

Σελίδα 164: Από τα *Πολιτικά* εμείς θα έχουμε την ευκαιρία να διαβάσουμε μερικές ενότητες. Στην πραγματικότητα θα παρακολουθήσουμε διδασκαλίες του Αριστοτέλη α) για τη γένεση της *πόλης*, β) για το περιεχόμενο της έννοιας *πολίτης*, γ) για το περιεχόμενο της έννοιας "πολίτευμα" (*πολιτεία*), δ) για τα είδη των πολιτευμάτων, ε) για θέματα σχετικά με τη διακυβέρνηση της *πόλης*, στ) για θέματα παιδείας και εκπαίδευσης.

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Ποια σημασία δίνει ο Αριστοτέλης στην έννοια «πόλις» και ποιος ο στόχος αυτής;

Απάντηση

Σελίδα 164-165: Η αρχαία ελληνική αυτή λέξη δεν είχε τη σημασία που έχει η δική μας λέξη "πόλη". Η αρχαία ελληνική λέξη *πόλις* αντιστοιχεί μάλλον στη δική μας έννοια "κράτος". Αυτή η *πόλις* - κράτος είναι στα *Πολιτικά* μια κοινότητα που την αποτελούν κυβερνώντες και κυβερνώμενοι, *ἄρχοντες* και *ἀρχόμενοι*. Είναι ένα *όλον* που το αποτελούν, όπως θα δούμε, *μέρη*· τα μέρη αυτά δεν χάνουν μέσα στο όλον τη δική τους φυσιογνωμία. Ως όλον λοιπόν η *πόλις* - κράτος αποτελείται από ανόμοια μεταξύ τους στοιχεία· μερικά από αυτά ασκούν εξουσία, τα άλλα υπακούουν. Ως όλον η *πόλις* έχει για στόχο της την *ευδαιμονία*, κι αυτή πάλι είναι το αποτέλεσμα της *αυτάρκειας*, της απόλυτης μακάρι ανεξαρτησίας από οτιδήποτε βρίσκεται έξω από την *πόλιν*.

Ημερομηνία τροποποίησης: 15/09/2014